

Taberî'nin Şiilikle İtham Edilme İddiaları ve Bu İddiaların Değerlendirilmesi

Tabari's Allegations of Being Accused of Shia and Evaluation of the Allegations

Zeynep Keleşoğlu

Arş.Gör. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Res. Asst. Ataturk University, Faculty of Theology, Department of History of Islamic Sects
Erzurum/Turkey

zeynep.kelesoglu@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0386-6101>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

* Bu makale, bazı düzenlemelerle "Muhammed b. Cerir et-Taberî'ye Yönelik Şiilik İddiaları" (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020) konulu çalışmamızdan türetilmiştir.
(This article is based on our master thesis titled "Mohammad b. Jarir al-Tabari and the Accuse of Shiism" which we presented on 2020 at the Atatürk University)

Geliş Tarihi | Date Received: 10.05.2020

Kabul Tarihi | Date Accepted: 17.06.2021

Yayın Tarihi | Date Published: 30.06.2021

DOI: <https://doi.org/10.48203/siader.935476>

Atıf | Citation: Keleşoğlu, Zeynep. "Taberî'nin Şiilikle İtham Edilme İddiaları ve Bu İddiaların Değerlendirilmesi". *Turkish Journal of Shiite Studies* 3/1 (June 2021): 93-119. doi: 10.48203/siader.935476

İntihal: Bu makale, *ithenticate* yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by *ithenticate*. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader>

mailto: turkishshiiestudies@gmail.com

Abstract

Throughout history, many names who contributed to Islamic thought with their ideas and works have been subjected to tesheyyu' accusations and in this way their reputations were tried to be damaged. Mohammad b. Jarir al-Tabari (310/923) was also one of those who were exposed to these accusations. Many affiliations have been attributed to Tabari due to his ideas. Behind the exposure of Tabari to tesheyyu' accusations are the socio-political environment of the period, as well as the sectarian fanaticism of the Hanbals and Zahirîs and personal enmities. In this study, the individuals and groups who claim that Tabari is Shiite due to some of his belief and jurisprudence and their claims are discussed. This study examines the information about Tabari's allegations and discusses the historical position of the Shiite accusation against him, and examines whether this accusation has a solid basis. As a result of the research, it was determined that the tesheyyu' accusations against Taberî could not go beyond allegations, it lacks both historical and scientific basis. The claims in the sources on the subject have been analyzed and efforts were made to transfer the data obtained as a result of the literature review in an impartial manner.

Keywords: History of Islamic Sects, al-Tabarî, Shi'ism, al-Tashayyu', The Râfidah, The Hanâbila, Ghadir Khumm

Öz

Tarih boyunca İslam düşüncesine fikirleriyle ve eserleriyle katkı sunmuş pek çok isim teşeyyu' suçlamalarına maruz kalmış, bu yolla itibarları zedelenmeye çalışılmıştır. Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/923) de bu ithamlara maruz kalan isimlerden biri olmuştur. Taberî'ye fikirleri sebebiyle pek çok mensubiyet atfedilmiştir. Taberî'nin teşeyyu' ithamlarına maruz kalmasının arkasında dönemin sosyo-politik ortamının yanı sıra Hanbelîler ve Zahirîler'in mezhep taassubu ve kişisel hasımlıklar vardır. Bu çalışmada, bazı itikâdî ve fikhî düşünceleri sebebiyle Taberî'nin Şiî olduğunu ileri süren şahıs ve gruplar ile bunların iddiaları ele alınmıştır. Taberî hakkındaki söz konusu iddialara kaynaklık eden bilgiler incelenerek ona yönelik Şiîlik ithamının tarihsel olarak ne kadar yerinde olduğu tartışılmış ve bu ithamın sağlam temellere sahip olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda Taberî'ye yöneltilen teşeyyu' ithamlarının birer iddiadan öteye gidemediği, hem tarihî hem de ilmî dayanaktan yoksun olduğu tespit edilmiştir. Konuya ilişkin kaynaklardaki iddialar tahlil edilmiş ve çeşitli alanlarda yapılan kaynak taraması sonucunda elde edilen verilerin tarafsız bir şekilde aktarılmasına gayret gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Taberî, Şiîlik, Teşeyyu', Râfîzî, Hanbelîler, Gadîr-i Hum

Giriş

İslam düşünce geleneğinde önemli bir yeri olan ve daha çok tefsirci ve tarihçi yönü ile öne çıkan Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/923), bunların yanı sıra diğer pek çok alana dair görüş beyan etmiş ve farklı alanlarda eserler vermiştir. Günümüze ulaşan bu görüşlerinden hareketle, bazen Şîi bazen Şîiliğe meyilli bazen de Râfizî gibi aynı anlama işaret eden birden çok ithamla karşılaşmıştır. Bu noktada Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin mezhebî kimliği hakkındaki iddiaların neler olduğunun tespiti ve bunların geçerliliğinin ortaya konulması önemlidir.

Görebildiğimiz kadarıyla literatürde Taberî'ye yönelik Şîilik iddialarını ele alan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bazı kitap, tez ve makalelerde bu konuya kısaca değinilmiş, bazılarında ise daha detaylı bilgiler verilmiştir. Bu noktada Ahmed el-Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef* isimli doktora tezinde Taberî hakkındaki Şîilik iddialarına en fazla yer veren isimdir. Ayrıca Ahmed Muhammed el-Havfî'nin, *et-Taberî*; Ali b. Abdulaziz b. Ali eş-Şibl'in, *Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî-Sîratuhu, Akîdetuhu ve Müellefâtuh*; Muhammed ez-Zuhaylî'nin, *el-İmâmû't-Taberî* isimli eserlerinde de bu meseleye dair bilgiler bulmak mümkündür. Christopher Melchert ise *The Hanabila and The Early Sufi's ve The Formation of The Sunni School of Law 9th-10th Centuries C.E.* makalelerinde Hanbelîler özelinde bu iddialardan detaylı bir şekilde bahsetmiştir.

Taberî'ye yönelik Şîilik ithamlarını ele aldığımız çalışmamızda, bu iddiaları dile getiren kişilerin ve grupların eserlerine, bunlardan bahseden diğer kaynaklara başvurduk. Bu bağlamda Sünnî tabakât kitaplarının yanı sıra Şîi düşüncede Taberî'nin konumunu ortaya koyabilmek adına; Necâşî, *Ricâlu'n-Necâşî*; Tûsî, *el-Fihrist*; Şeyh Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb* gibi Şîi literatürdeki rical eserlerinden de yararlandık.

Araştırmamız şahıs merkezli bir çalışma olduğundan başvuru kaynakları arasında Taberî'nin eserleri büyük önem arz etmektedir. Şîilik iddialarının geçerliliğini sorgulama, doğruluk ve yanlışlıklarına dair tespitler ortaya koyma noktasında ise özellikle günümüze ulaşan *Câmiu'l-Beyân an Tefsîri Âyi'l-Kur'an, Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Tehzîbu'l-Âsâr, İhtilâfu'l-Fukahâ, Kitâbu't-Tabsîr ve Sarîhu's-Sünne* eserlerine müracaat ettik.

1. Taberî'nin Hayatı ve Temel İtikadî Görüşleri

Taberî 224/838 yılı sonunda veya 225/839 yılı başında Taberistan'ın Âmül şehrinde dünyaya gelmiştir.¹ İslami ilimlerin hemen hepsinde ilmi yetkinliğe ulaşan ve birçok eser telif eden Taberî, ilim tahsiline çok küçük yaşta başlamış ve ömrünün

¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1971), 2/164; Ebû'l-Kasım İbn Âsâkîr, *Târîhu Medîneti Dimeşk* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1997), 52/190; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* (Haydarabad: Dairatu'l-Ma'arifi'l-Osmania, 1958), 2/710; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, Riyad: Mektebetü'n-Nasr, 1966), 11/145; Ebû'l-Ferac Muhammed b. İshak İbn Nedim, *el-Fihrist* (Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, ts), 326.

sonuna kadar da ilimle meşgul olmuştur. İlköğrenimine memleketi Âmul'de hadis yazarak başlamıştır. İlim tahsili için ömrü boyunca devam edecek olan seyahatlerinin ilkini on iki yaşındayken Rey'e yapmıştır. Burada beş yıl kadar kalan Taberî, Rey'den Bağdat'a oradan Basra, Kûfe, Mısır, Şam, Fustat gibi şehirlere gitmiş ve bu beldelerdeki hocalardan hadis ve tefsir ilimlerini, Hanefî ve Şafî fikhını, kıraat, Arap dili ve edebiyatı ilimlerini tahsil etmiştir. Bu seyahatleri sırasında bulunduğu ilim meclislerinde pek çok hadis yazmış, fıkıh alanında yetkin bir konuma ulaşmış, Kur'anî ilimlerde temayüz etmiştir.²

Taberî, hicrî 256 yılında Bağdat'a gidip hayatının sonuna kadar da orada kalmıştır.³ Bağdat'ta yaklaşık on yıl Şafî mezhebine uymuş ve bu doğrultuda fıkıh ilmiyle meşgul olmuştur. Bu bağlamda “Bağdad'ta on yıl boyunca Şafî mezhebine göre fetva verdim” demiştir.⁴ Daha sonra üzerinde içtihad ettiği herhangi bir meselede mezhep imamlarının görüşlerinden birini tercih etmeye başlamış, en sonunda da hiçbir mezhebe bağlı kalmaksızın hüküm vermiş ve Ceririye mezhebinin öncüsü olmuştur.⁵ Taberî, 310/923 yılında Şevval ayının 26. gününde, son yıllarını geçirdiği Bağdat'taki evinde 86 yaşında vefat etmiştir.⁶ Onun cenazesinin defnedilmesine dair farklı rivayetler vardır. Bazı rivayetlere göre Râfîzîlik ve mühlidlikle suçlanmasından dolayı halkın evinin etrafında toplanıp gündüz defnedilmesini engellemesi sebebiyle gece defnedilmiştir.⁷ Diğer rivayetlerde ise vefatı hiç kimse tarafından duyurulmadığı halde onun cenazesine çeşitli belde ve şehirlere gelen ve sayısını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar çok insanın katıldığı; aylarca, gece gündüz cenaze namazının kılındığı ve kabri başında duaların edildiği aktarılmıştır.⁸

Taberî'nin itikâdî görüşlerine baktığımızda o, *Tefsîr*'i başta olmak üzere özellikle akaid ile ilgili konulara yer verdiği *et-Tefsîr* ve *Sarihu's-Sünne* eserlerinde, kendinden önceki dönemde ve kendi zamanında tartışma konusu olan itikâdî konulara dair hem fırkaların görüşlerini hem de kendi düşüncelerini dile getirmiştir. İtikâdî konuları ele

² Yakût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ* (Beyrut/Lübnan: y.y., ts), 18/49, 52; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 326; Fuad Sezgin, *Târihu't-Turasi'l-Arabî*, Ar. çev. Mahmud Fehmi Hicâzî, (Riyad: el-Memleketü'l-Arabîyyetu's-Suudiyye, Vizârâtu't-Ta'limi'Âli, Câmîiatu İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Yayını, 1411/1991), 1/159; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/145.

³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2/161; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 326; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/41; Fayda, “Taberî (Hayatı ve Eserleri)”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010), 39/315.

⁴ İbn Âsâkîr, *Târihu Medîneti Dimeşk*, 52/200; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ* (Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risale), 14/275.

⁵ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/53; Sezgin, *Târihu't-Turasi'l-Arabî*, 1/159; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s.327; Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Enbâi'z-Zamân* (Kahire: Mektebetu'l-Mısriyye, 1948), 3/332; Ayrıntılı bilgi için bk: Ali Yüksek, *İslam Hukuk Tarihinde Taberî Mezhebi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 20.

⁶ İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 3/332; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/40; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2/164; Sezgin, *Târihu't-Turasi'l-Arabî*, 1/159.

⁷ Ebû'l-Hasan İzzüddün b. Ali b. Muhammed b. Abdulkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 8/114-115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/147; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/40.

⁸ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 14/282; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/40; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2/164; İbn Âsâkîr, *Târihu Medîneti Dimeşk*, 52/205; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/715; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/147.

alırken nakli/rivayeti öne çıkarmakta, bunun yanında yer yer akla da başvurmaktadır. İtikâdî konuları tartışırken Mu'tezile, Cehmiyye, Mürctie, Havâric ve Şîa mezheplerine eleştiriler yöneltmiştir. Bunlara karşılık "selef"⁹ düşüncesini ön plana çıkarmıştır.¹⁰ Eserlerinin genelinde olduğu gibi itikâdî konuları ele alırken de metot olarak ilk önce ele aldığı mesele ile ilgili ayet ve hadislere yer vermiş, diğer fırkaların ve âlimlerin görüşlerini aktarmış ve en son olarak da kendi düşüncesini ifade etmiştir.

Taberî'nin yaşadığı dönemde tartışılan ve onun Şîa'ya karşı çıktığı meselelerden birisi Allah'ın sıfatları konusudur. Taberî, sıfatları, zâtî ve haberi olmak üzere iki grupta ele almıştır.¹¹ Allah'ın zâtî sıfatlarının geçtiği yerlerde bunların Allah'ın sıfatlarından biri olduğunu belirtmiş fakat birkaç zâtî sıfat haricinde bunlarla ilgili detaylı açıklama yapmamıştır. Haberî sıfatları açıklarken ise diğer fırkalara karşı Ehl-i sünnet'in görüşlerini savunmuştur.¹² Bu konuda "İlme sahip olan bir âlimin ilmini ispat noktasında 'Allah âlimdir' diyenin sözünden daha iyi delil, daha açık bir yol/metot ve daha âşikar bir iş yoktur" görüşünü beyan etmiştir.¹³ Ona göre, "Kim Allah âlim değildir, kelam sıfatı olmadığı için onun kelamı (Kur'an) mahluktur derse o kişi küfre daha layıktır."¹⁴ Kur'an'ın yaratılmışlığı meselesini Allah'ın kelam sıfatı bağlamında ele alan Taberî bu noktada Ehl-i sünnet'e paralel bir düşünce ortaya koymuştur. Bununla ilgili "Kelam da Allah'ın sıfatlarından biri olduğu için ona mahlûk denemez. Kur'an'ı okuma ve yazma işi ise insana ait bir fil olduğu için mahlûktur." görüşünü dile getirmiştir.¹⁵ Böylece hem Mu'tezile'ye hem de Kur'an'ın yaratılmış olduğunu kabul eden Şîa'ya karşı çıkmıştır.¹⁶

Hicri ikinci asırda tartışılmaya başlanan ru'yetullah konusu, hicri üçüncü ve dördüncü asırlarda itikâdî ekollerin ortaya çıkmasıyla en çok tartışılan inanç meselelerinden birisi olmuştur. Taberî bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: "Müminlerin kıyamet günü Rablerini görüp göremeyeceği hususundaki en doğru görüş, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in 'Hz. Peygamber'den gelen sahih haberlere göre müminler

⁹ Taberî'nin eserlerinde kastettiği "selef" kelimesi, sahabe, tabiîn ve tebeu't-tâbiînün önde gelen âlimlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla salt rivayeti esas alan, çeşitli inanç konularında belli görüşleri olan Selefiyye'ye işaret etmemektedir. Zira selefi kavramı Taberî'den çok sonra ortaya çıkmıştır. Bk. Atik Aydın, *İbn Cerir et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Tevil Tercihleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 20-21.

¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Taberî İtikâdî Görüşleri", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/318; Muhammed Yuşa Yaşar, *Taberî'nin Temel İtikâdî Görüşleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 11.

¹¹ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *et-Tefsîr fi Mea'limi'd-Dîn*, thk. Ali b. Abdulaziz b. Ali es-Sibl (Riyad: el-Mektebetu'l-Arabîyyeti's-Suudiyyeti, 1996), 129-130.

¹² Naif Yaşar, *İlk Üç Asır Kelami Tartışmalar Bağlamında Taberî'nin Konumu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 68.

¹³ Taberî, *et-Tefsîr fi Mea'limi'd-Dîn*, 128.

¹⁴ Taberî, *et-Tefsîr fi Mea'limi'd-Dîn*, 149.

¹⁵ Taberî, *et-Tefsîr fi Mea'limi'd-Dîn*, 150-151, 201-203.

¹⁶ Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmâmiyye Şiası* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984), 203.

Allah'ı göreceklendir.' görüşüdür."¹⁷ Böylece Şîa ve Mu'tezile'ye karşı çıkararak¹⁸ Ehl-i sünnet ile aynı görüşü savunmuştur.¹⁹

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan tartışmalardan birisi de imamet/hilafet meselesidir. Bu konuda İslam fırkaları içerisinde, özellikle de Ehl-i sünnet ve Şîa arasında derin görüş ayrılıkları mevcuttur. İleride Gadîr-i Hum rivayeti bağlamında bahsedileceği üzere imamet konusunda Taberî, Şii-İmamiyye'ye karşı çıkararak Ehl-i sünnet'le paralel görüşler zikretmiştir.²⁰

2. Taberî'yi Şîilikle İtham Eden Gruplar

Taberî'nin yaşadığı dönemde Hanbelîler ve Şîî-İmamîler özelinde Ehl-i hadis ve Şîa arasında çatışma söz konusudur. Dolayısıyla *teşeyyu'* ile suçlama hem mezhep mensupları tarafından hem de kişisel hasımlıklar üzerinden rakipleri itibarsızlaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda özellikle Hanbelîler, Zahirîler ve Şîa'ya mensup bazı isimler Taberî'yi Şîilikle itham etmişlerdir.

Hicri üçüncü yüzyılda, Mihne sonrası dönemde sembol bir isim haline gelen ve büyük bir nüfuz elde eden Ahmet b. Hanbel'in (ö. 241/855) taraftarları kendilerinden olmayanlara söz hakkı tanımamış, kendileri gibi düşünmeyenlere şiddetle, baskıyla ve çeşitli ithamlarla karşılık vermişlerdir.²¹ Bu baskı ve ithamlara maruz kalan isimlerden birisi de Taberî'dir.

Klasik kaynakların hemen hepsinde Hanbelîlerin Taberî'ye yönelik baskı ve zulümlerinden bahsedilmiştir.²² Onların Taberî'ye yönelik olumsuz tutumlarının en önemli sebebi Ahmed b. Hanbel'in fakîhliği meselesidir. Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ* adlı eserinde, Malik, Evzâî, Sevrî, Şafi, Ebû Hanife gibi tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden bazı fakîhlerden bahsetmiş fakat Ahmet b. Hanbel'den fakîh olarak bahsetmemiştir. Kendisine Ahmed b. Hanbel'i neden kitabına almadığı sorulunca, onun fakîh değil muhaddis olduğu cevabını vermiştir.²³ Başka bir rivayete göre de onun derslerine katılan Hanbelîler, *İhtilâfu'l-Fukahâ* eseri merkezinde gerçekleştirdiği derslerden birinde kendisine Ahmed b. Hanbel'in fikhî görüşleri hakkındaki düşüncelerini

¹⁷ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Sarîhu's-Sünne*, thk. Bedr b. Yusuf el-Me'tuk (Kuveyt: Mektebetü Ehl-i Eser, 2005), 27; Ayrıca bk. Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Merkezu'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabîyyeti ve'l-İslamiyyeti, 2001), 9/459-466.

¹⁸ Muhammed Rızâ el-Muzaffer, *Akâidu'l-İmâmiyye/Şîa İnançları*, çev. Abdulbâkıy Gölpinarlı (İstanbul: Zaman Yayınları, 1978), 27.

¹⁹ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 263.

²⁰ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tehzîbu'l-Âsâr ve Tefsîlu's-Sâbit 'an Rasulillahi mine'l-Ehbâr*, (Kahire: Matbaatu'l-Medeni, 1982), 2/932.

²¹ Muhyettin İğde, "Mihne Sürecinde Ahmed b. Hanbel ve Taraftarları", *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*, ed. M. Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 171.

²² Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/161-162; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 8/116; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/43; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/146; Tâcuddîn Ebû Nasr Subkî, *Tabakât* (b.y.: y.y, 1384/1965), 3/124-125; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 14/272-273; Christopher Melchert, *The Formation of The Sunni School of Law 9th-10th Centuries C.E.* (Leiden&New York&Köln: Brill, 1997), 192; Christopher Melchert, "The Hanabila and The Early Sufi's", *Brill Arabica* 48/3 (2001), 363.

²³ Muhammed b. Cerir Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 10; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 8/115; Melchert, *The Formation of The Sunni School of Law*, 192.

sormuşlar. Ahmed b. Hanbel'in ihtilaf sahasında kayda değer bir fikri olmadığını ifade edince oradakiler, ihtilaf konusunda onun da görüşlerini dile getirdiğini söyleyerek itiraz etmişlerdir. Bunun üzerine "İhtilaf sahasında ondan dış dokunur bir şey rivayet edildiğine şahit olmadığım gibi talebelerinden de bu sahada görüşleri dikkate değer birini de bilmiyorum." cevabını vermiştir.²⁴ Bu sözleri Hanbelîler tarafından hoş karşılanmayan Taberî, Bağdat'ta sayıca fazla olan Hanbelîlerin kitlesel saldırılarına maruz kalmış, Râfızilik ve mülhidlikle itham edilmiştir.²⁵

Ahmed b. Hanbel'in fakîhliği ile ilgili tartışmalara baktığımızda, aslında Taberî bu konuda kendinden önce ve sonra gelenlerden farklı bir şey söylememiştir. İlk dönemde Taberî'nin yanı sıra İbn Kuteybe (ö. 276/889), Tâhâvî (ö. 321/933), Debûsî (ö. 430/1039), İbn Abdilberr (ö. 463/1071) gibi fıkıh tarihçileri ve mukayeseli fıkıh âlimleri de Ahmed b. Hanbel'i fakîhler arasında zikretmemişlerdir.²⁶ Bununla birlikte onun fakîh olarak kabul edilmemesi *Halku'l-Kur'an* tartışmaları ve sonrasındaki süreç açısından da değerlendirilmelidir. *Halku'l-Kur'an* tartışmalarının ortaya çıkışına kadar fıkıh ve hadis ayrı alanlar olarak ele alınmıştır. Bu tartışmalar sonucunda ezeli kelam fikrinin galip gelmesiyle birlikte fıkıhla hadis arasında bir eşitleme meydana gelmiştir.²⁷ Bu süreçte, yaşadığı sıkıntılar ve karşı karşıya kaldığı uygulamalar nedeniyle mihne olayları ile bütünleşen, mihneden önce özgün bir fıkıh yöntemine sahip olmayan Ahmed b. Hanbel ise hadisle beraber fıkıh dahil bütün alanlarda bir otorite haline gelmiştir. Böylece hicri üçüncü yüzyıldan itibaren fıkıh, aklî istidlal yerine hadise dayanmıştır.²⁸ Buradan hareketle Taberî'nin yeni olan bu durum karşısında önceden beri ilmi gelenekte var olan hadis ve fıkıh ayırımına dayanarak Ahmed b. Hanbel'i sadece muhaddis olarak kabul ettiğini, *İhtilâfu'l-Fukahâ* eserinde bir fakîh olarak zikretmediğini söyleyebiliriz.

Hanbelîlerin Taberî'ye karşı tepkilerinin ikinci nedeni, onun bazı ayet ve hadislerin lafzî manalarını esas almayıp te'vil etmesidir.²⁹ Hanbelîlerden bazıları ona Ahmed b. Hanbel hakkındaki düşüncelerini ve Allah'ın Hz. Peygamber'i yanında arşa oturtması ile ilgili hadise dair değerlendirmelerini sormuşlar. Taberî ise Ahmed b. Hanbel ile ilgili övücü sözler söyledikten sonra arşa cülûsun muhal olduğunu ifade ederek hadisi te'vil etmiştir. Daha sonra "Bir yareni olmayan zat ne de yücedir! O'nun arşında oturan bir başkası da mevcut değildir." şiirini okumuştur. Bunun üzerine Hanbelîler Taberî'ye saldırmışlardır.³⁰ Bu olaylardan sonra Taberî, Hanbelîlerden özür dilediği ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini savunduğu *Kitâbu'l-İ'tizâr* eserini yazmış³¹, Ahmed b. Hanbel'in faziletinden bahsedip itikadi yaklaşımını doğru bulduğunu dile

²⁴ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/58.

²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 8/114-115.

²⁶ Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, 15; Mahmud Abdulmecid, *el-İttihâcâtü'l-Fikhiyye inde Ashâbu'l-Hadis fi'l-Karnî's-Sâlis el-Hicrî* (Kahire: Külliyyeti Dâru'l-Ulum-Mektebetü'l-Hancı, 1979), 132; Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener (Ankara: Otto Yayınları, 2018), 85.

²⁷ M. Zeki İçsan, "Kelam Ezeli ise Din Mahallidir Ezeli Kelamın Düşünsel, Siyasal, Sosyal Sonuçları Üzerine", *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*, ed. M. Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 207.

²⁸ İçde, "Mihne Sürecinde Ahmed b. Hanbel ve Taraftarları", 160-161; Abdulmecid, *el-İttihâcâtü'l-Fikhiyye*, 127.

²⁹ Melchert, *The Formation of The Sunni School of Law*, 193.

³⁰ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/58; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, 10-11.

³¹ Fayda, "Taberî (Hayatı ve Eserleri)", 39/315.

getirmiştir. Ölünceye kadar *İhtilâfu'l-Fukahâ* eserini ortaya çıkarmamıştır. Bu eseri vefatından sonra evinde toprağa gömülü halde bulunmuştur.³²

Massignon'un Hanbelîlerin Taberî'ye besledikleri kin ve düşmanlığı açıklarken dile getirdiği görüş ise, onun Ahmed b. Hanbel aleyhine yazdığı iddia edilen *er-Redd alâ'l-Harkusiyye* isimli eserdir. Ona göre büyük bir âlim ve dürüst bir eleştirmen olan Taberî, çoşkulu inanca, zühd ve takvaya ruhen kapalıydı. Bu sebeple Ahmed b. Hanbel'in çoşkun dindarlığına duyduğu olumsuz duygular onun aleyhine sert ve haksız bir risale yazmasına sebep olmuştur.³³

Hanbelîlerin Taberî'ye karşı sert tutumlarının başka bir nedeni de onun, özellikle ayakları mesh konusunda Şîîlerle benzer düşüncelere sahip olduğu iddiasıdır.³⁴ Ayrıca George Makdisi, Hanbelîlerin Taberî'nin ilmi tutumunun Ehl-i rey düşüncesinin gelişimine katkı sağlamasından ve Ehl-i hadis fakîhlerinin de bundan etkilenmesinden endişe duydukları için ona karşı çıktıklarını söylemiştir.³⁵

Taberî'yi Şîîlikle itham eden gruplardan birisi de Zahirîlerdir. Taberî, Zahirîliğin kurucusu Dâvûd b. Ali ez-Zahirî'nin (ö. 270/884) derslerine katılmış, ondan hadis almış ve ilmi tartışmalarda bulunmuştur. Bu derslerden birinde Dâvûd b. Ali ile Taberî arasında bir mesele üzerine tartışma vuku bulmuş Dâvûd b. Ali, Taberî'ye cevap verememiş ve susmak durumunda kalmıştır. Bu durum karşısında Dâvûd b. Ali'nin öğrencilerinden biri Taberî'nin, hocasının fikirlerine karşı gelmesine sinirlenmiş ve ona ağır sözler söylemiştir. Bunun üzerine Taberî orayı terketmiş ve artık derslere katılmamıştır.³⁶ Bu anlaşmazlık nedeniyle Dâvûd b. Ali'nin oğlu Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd, Taberî'ye *teşeyyu'* suçlamasında bulunmuş, halk da onun bu tutumunu benimsemiştir.³⁷

Şîî literatürde *Rical* ilminin en önemli kaynaklarından biri olan *Ricalü'n-Necâşî*'de Taberî çok kısa bir şekilde ele alınmış, Sünnî (âmmе)³⁸ mezhebine mensup olduğundan, *er-Redd 'alâ Harkusiyye* adında kitabından ve Gadîr-i Hum gününün haber tariklerini bir araya getirdiğinden bahsedilmiştir.³⁹ Aynı şekilde et-Tûsî'nin *el-Fihrist*'inde de Taberî'ye birkaç satırlık yer verilmiş, yine Sünnîliğe (âmmе) intisabı ve Gadîr-i Hum rivayetini tasnif ettiği eseri zikredilmiştir.⁴⁰

Şîî ve Sünnî âlim, şair ve ariflerinin hayatlarını ele alan *el-Künâ ve'l-Elkâb*'da Taberî'nin Sünnî (âmmе) olduğu zikredilmiş, Gadîr-i Hum rivâyetinin sahihliğinin

³² Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/59; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, 11.

³³ M. Louis Massignon, *İslam'ın Mistik Şehidi Hallâc-ı Mansur'un Çilesi*, çev. İsmet Birkan (Ankara: Ardıç Yayınları, 2006), 1/555.

³⁴ Melchert, *The Formation of The Sunni School of Law*, 194.

³⁵ George Makdisi, "The Significance of the Sunni School of Law in Islamic Religious History", *Cambridge University Press, International Journal of Middle East Studies* 10/1 (Feb 1979), 7.

³⁶ Fayda, "Taberî (Hayatı ve Eserleri)", 39/315; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/79.

³⁷ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/146; Ahmed el-Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef* (Mekke: Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Doktora Tezi, 1983), 177.

³⁸ Âmmе: Şîî düşüncede kendileri dışında kalanları özellikle Ehl-i sünnet'i ifade etmek için kullanılan kavramlardan birisidir. Bk. Hanifi Şahin, *Şîîlerin Gözüyle Sünnîler* (İstanbul: Mana Yayınları, 2016), 197.

³⁹ Ebî Abbas Ahmed b. Ali en-Necâşî, *Ricalü'n-Necâşî*, thk. Musa ez-Zencânî (b.y.: Müessesetü'n-Neşrî'l-İslamiyyü, 1418), 322.

⁴⁰ Ebî Ca'fer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *Fihrist Kitâbu's-Şî'a ve Usûlihîm*, thk. Abdulaziz Tabâdabâî (Kum: Mektebetü'l-Muhakkikü'l-Tabâdabâî, 1220), 424.

ortaya koyduğu ve *Tayr* hadisinin tariklerinin topladığı eserleri dile getirilmiştir.⁴¹ Bunlara ek olarak bu kitapların hepsinde Taberî ve onunla aynı künyeye sahip olan ve kaynakların hemen hepsinde Şîi olduğu tashih edilen Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Rüstem et-Taberî el-Âmülî ayrı ayrı ele alınmış, aralarındaki fark vurgulanarak ikisinin farklı kişiler olduğu nakledilmiştir.⁴²

Bunların yanında Taberî'yi Şîi veya Şîa'ya meyilli olarak nitelendiren isimler de olmuştur. Şîi âlimlerden Muhammed Bâkır Hânsârî (ö. 1313/1895), Şîi âlimlerin yanında diğer mezheplere mensup olan âlimlerin biyografilerine de yer verdiği *Ravzâtü'l-Cennât* adlı eserinde Taberî'nin Şîi olup olmadığını sorgulamıştır. Ebû Ca'fer et-Taberî'nin mezhebi konusunda büyük bir kuşkusunu ifade eden Hânsârî, onun ehl-i mezhebi'l-hak (Şîa) halkından olduğunu söyleyerek, Şîi olduğunu ileri sürmüştür. Kendisini bu düşünceye sevk eden üç tane sebep sıralamıştır. Bunlardan birincisi Taberî'nin çok eskiden beri Şîi olan bölge halkından olmasıdır. Özellikle Büveyhî ailesinden iki büyük imamın saltanatları döneminde doğup büyümesi Şîi olabileceği kanaatini desteklemektedir. İkinci sebep, Taberî'nin Gadîr-i Hum hadisinin tariklerini topladığı bir kitap telif etmesidir. Üçüncü sebep ise Taberî'nin Ehl-i sünnet içinde yer alan dört mezhepten birine mensup olmamasıdır.⁴³

Çağdaş Şîi tarihçi Resul Caferiyan da Taberî'yi Râfîzî olarak nitelemenin mümkün olduğunu, bunu doğrulayan kanıtların var olduğunu ifade etmiştir. Bu kanıtlardan birincisi Taberî'nin Hanbelîler'in saldırılarına maruz kalmış olmasıdır. Ona göre Taberî'nin kitabında Ahmed b. Hanbelî'yi zikretmemesi ve Hanbelîlerin şiddetiyle karşı karşıya kalması onun Şîi eğiliminden kaynaklanmıştır.⁴⁴ İkinci kanıt, Taberî'nin Şîi şair Harizmî ile olan akrabalığıdır. Üçüncü olarak da Gadîr-i Hum rivâyetinin sıhhatini ortaya koyan kitap yazması ve *Tayr* rivayeti hakkında eser telif etmesidir. Ayrıca Caferiyan, Taberî'nin memleketi olan Âmül halkının çoğunun Şîi olmasının da önemli bir ayrıntı olduğuna işaret etmiştir.⁴⁵

Taberî'nin Şîiliğini müstakil olarak ele alan isimlerden birisi de Zehebî'dir (ö. 748/1348). Zehebî, Taberî'de biraz Şîilik olduğu ama onun taraftarlığının zarar vermediği kanaatindedir.⁴⁶ Zehebî her ne kadar sonrasında Taberî'ye Râfîzîlik iftirası atıldığını, onun güvenilir İslam âlimlerinden olduğunu ve hatadan korunmuş olduğuna inandığını söylese de ona Şîi nitelemesi yapmaktan kendisini alamamıştır. Anladığımız kadarıyla Zehebî, Şîi ve Rafîzî kavramları arasında bir ayrım yapmıştır. Nitekim "taraftarlığı zarar vermez" ifadesinden anlaşılacağı üzere o Şîiliği değil de Rafîzîliği menfi bir durum olarak düşünmektedir. Zehebî'nin Taberî hakkındaki bu söylemine itiraz eden Ömer Nasuhi Bilmen, onun bu tavrının sebebini Hanbelî olmasına ve mezhebine aşırı düşkünlüğüne bağlamıştır.⁴⁷

⁴¹ Şeyh Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb* (Tahran: Sadr Kütüphanesi Yayınları, 1368/1989), 1/241.

⁴² Bk. Tûsî, *Fihrist*, 446; Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî*, 376; Şeyh Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb*, 1/243.

⁴³ Muhammed Bâkır Hânsârî, *Ravzâtü'l-Cennât fi Ahvâlil-Ulemâ' ve's-Sâdât* (Kum: y.y., 1392), 7/295.

⁴⁴ Resul Caferiyan, "Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti", *Misbah Dergisi* 2/6 (2014), 215.

⁴⁵ Caferiyan, "Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti", 211-215.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts), 3/499.

⁴⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Târîhi Tabakâtu'l-Müfessirîn* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 1/458.

Taberî'ye Şîî imasında bulunan bir başka isim ise Muhammed Arkoun'dur. O, Taberî'nin Müslümanları, Abbâsî iktidarını meşrulaştırmaya, Emevîleri ve siyasi Şîîliği saf dışı bırakmaya yönelik bir çaba olarak kendini gösteren ılımlı bir Zeydîlik zemininde uzlaştırmayı planladığını iddia etmiştir.⁴⁸

Batı dünyasında da konuya ilişkin iddialar tartışılmıştır. Batılı araştırmacıların ekseriyeti Taberî'yi Ehl-i sünnet içinde konumlandırmıştır.⁴⁹ Taberî'nin Şîî fihhına ait görüşleri savunduğu iddialarına karşılık Franz Rosenthal onun abdestte ayakları mesh etme gibi Şîî uygulamalarını destekleyecek rivayetleri zayıflatmak ya da yeniden yorumlamak için büyük özen gösterdiğini ve Sünnî görüşün doğruluğunu savunduğunu belirtmiştir.⁵⁰ D. Sourdel de onun Kur'an yorumlarını, anlaşmazlık olan konular noktasında Şîî pozisyonlarını tercih edip etmediğini görmek için incelediğini ve böyle bir durumun asla söz konusu olmadığını ifade etmiştir.⁵¹

Christopher Melchert, Ehl-i rey ve Ehl-i hadis arasında ortayolcu bir üçüncü grup olarak "ılımlı-akılcılar"ı tasavvur etmiş ve Taberî'yi de bu grup içinde değerlendirmiştir.⁵² Ona göre ılımlı-akılcılar, görünüşte Ehl-i hadis'in yaptığı gibi Kur'an ve hadise öncelik vermekle birlikte çoğunlukla kıyas gibi aklî metotları kullanmışlardır.⁵³ Henry Laoust ise Taberî'nin Şîîliğe temayülü olduğunu iddia etmiştir. Laoust Taberî'nin, Şîî olan Ebû Mihnef'in monografik eserlerinin bir kısmına eserlerinde yer verdiğini ifade ederken onu, Emevîlere düşman olan ve Abbâsî hilafeti ile birleşebilecek bir Şîîlik oluşturmayı hedefleyen birisi olarak nitelendirmiştir.⁵⁴ Bir başka yerde ise onun Emevîler'e ve Hanbelîler'e hasım, mutedil bir kelim taraftarı ve hilafetle uzlaşmaya hazır, Şîîliğe karşı müsamahalı bir tarihçi olduğunu söylemiştir.⁵⁵

3. Taberî'nin Şîîlikle İtham Edilme Sebepleri

3.1. Gadîr-i Hum Rivayetini Tashih Etmesi

Taberî'nin *teşeyyu'* ile itham edilmesinin en önemli sebeplerinden birisi, onun Gadîr-i Hum rivâyetinin tarihlerini bir araya getirip, rivayetinin sahihliğini ortaya koymasındır.⁵⁶

⁴⁸ Muhammed Arkoun, *Kur'an Okumaları*, çev. Ahmet Zeki Ünal (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 170-171.

⁴⁹ C.E. Bosworth, "al-Tabari", *The Encyclopaedia of Islam* (Leiden: Brill, 2000), 10/12.

⁵⁰ Franz Rosenthal, *The History of al-Tabari General Introduction and From the Creation to the Flood* (New York: State University of New York Press, 1989), 1/56-57.

⁵¹ Melchert, "The Formation of The Sunni School of Law", 194.

⁵² Christopher Melchert, *Sünni Düşüncenin Teşekkülü*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 66, 76, 92.

⁵³ Melchert, *Sünni Düşüncenin Teşekkülü*, 96.

⁵⁴ Henry Laoust, *İslam'da Ayrılkçı Görüşler*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Sabri Hizmetli (İstanbul: Pınar Yayınları, 1999), 92.

⁵⁵ Henry Laoust, *İslam'da Ayrılkçı Görüşler*, 168.

⁵⁶ İbn Hacer el-Askalâni, *Lisânü'l-Mizân* (Beyrut: Matbaatu'l-A'lam, 1390/1971), 5/100; Şîî kaynaklar da onun bu kitabından bahsetmişlerdir. Bk. Tûsî, *Fihrist*, 446; Necâşî, *Ricâli'n-Necâşî*, 376; Hânsârî, *Ravzâtü'l-Cennât*, 7/295.

Şîi-İmâmî anlayışta Gadîr-i Hum hadisesi⁵⁷ Hz. Ali'nin imametinin tek delili olmamakla birlikte en önemli ve meşhur rivayetidir. Şîi kaynaklara göre Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin imameti nassla bildirilmiş, Hz. Peygamber onun velayetini açıkça ilan etmiştir.⁵⁸ Sünnî kaynaklarda ise neredeyse bütün ulema hadisi kabul etmiş, fakat bu hadisenin Hz. Ali'nin velayetine delil olduğunu kabul etmemişlerdir.⁵⁹

Rivayetlere göre Taberî, Bağdat'taki bazı alimlerin Gadîr-i Hum rivayetini inkar etmesi üzerine Hz. Ali'nin faziletinden bahsettiği *Fedâil* eserini yazmıştır.⁶⁰ Yine rivayetlere göre Ebû Bekr b. Ebû Dâvûd'un bu rivayet hakkında konuştuğu ve onun sahih olmadığını söylediği iddiaları kendisine ulaşınca Taberî, Ehl-i beyt'in faziletlerine ve Gadîr-i Hum olayının sıhhatine dair *Fedâil* kitabını yazmıştır. Kitaba Hz. Ebû Bekir'in faziletiyle başlamış, Hz. Ömer'in faziletlerinden bahsetmiş ve son olarak Gadîr-i Hum rivâyetinin doğruluğu üzerinde durmuştur. Fakat kitabını tamamlayamamıştır.⁶¹

Zehebî, Taberî'nin bu eserini dört cüz olarak telif ettiğini ve onun bir cüzünü gördüğünü söylemiştir. Bu kitapta yer alan Gadîr-i Hum rivâyetinin tariklerinin çokluğu nedeniyle taacüb ettiğini belirten Zehebî, bu olayın vuku bulduğuna emin olduğunu ifade etmiştir.⁶² Zehebî dışında Sünnî ve Şîi kaynakların çoğunluğu bu kitabın Taberî'ye ait olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁶³

3.1.1. Gadîr-i Hum Rivayeti Bağlamında Taberî'nin İmamet ile İlgili Düşünceleri

Taberî'nin, Şîa'nın Hz. Ali'nin imametini kanıtlamak için nassî bir delil olarak öne sürdükleri en önemli rivayetlerden olan Gadîr-i Hum rivâyetinin sahihliğini ortaya koyan bir kitap telif etmesi, onun Şîi olduğu veya Şîiliğe eğilim gösterdiği kanaatinin oluşmasına neden olmuştur.⁶⁴ İbn Kesîr, Taberî'nin Gadîr-i Hum ile alakalı kitap telif etmesinin muhaddis olduğundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Ona göre Taberî muhaddislerin çoğunun yaptığı gibi sahih-zayıf ayrımı yapmadan rivayetleri almıştır. Bu sebeple bu kitabı yazması onun Şîa'ya mensubiyetine delil olamaz.⁶⁵ Taberî Gadîr-i

⁵⁷ Gadîr-i Hum ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ethem Ruhi Fırlalı, "Gadîr-i Hum", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınevi, 1996), 13/279; Adnan Demircan, *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 28.

⁵⁸ Muhammed İbn Yakub el-Kuleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, thk. Ali Ekber el-Ğaffarî (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslamiyyeti, 5. Basım, 1363), 1/294; Muhammed Rızâ el-Muzaffer, *Akâidu'l-İmâmiyye*, 58; Ahmed el-Hâkim el-Haskânî, *Şevâhidü't-Tenzil li-Kavâidi'l-Tefdîl* (Beyrut: Müessesetu'l-A'lemi li'l-Matbuâti, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 191; Demircan, *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, 31-32; Fırlalı, "Gadîr-i Hum, 13/279.

⁵⁹ Cemal Sofuoğlu, "Gadîr-i Hum Meselesi", *AÜİFD* 26 (1983), 463-464.

⁶⁰ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/85; Ali b. Abdulaziz b. Ali eş-Şibl, *Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî-Sîratuhu, Akîdetuhu ve Müellefâthu* (Riyad: Mektebetü'r-Reşîd, 1465/2004), 86; Ahmed Muhammed Havfî, *et-Taberî* (İskenderiye: y.y, 2003), 253.

⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 14/274; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/80; Yakut el-Hamevî, "Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib et-Taberî (Mu'cemu'l-Udebâ içinde)", çev. Fethi Ahmet Polat, *SÜİFD* 30 (2010), 284; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, 13.

⁶² Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 14/277; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/713.

⁶³ Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/147; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/80; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb*, 1/241;

⁶⁴ Hânsârî, *Ravzâtü'l-Cennât*, 7/295; Caferiyan, "Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti", 216.

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1988), 5/208.

Hum rivayetini, Hz. Ali'nin imameti için delil getirme amacı olmadan onun faziletini ortaya koymak için zikretmiştir. Başka bir yönden de Ebû Bekr b. Ebû Dâvûd'a cevap olarak yazmıştır.⁶⁶ Zira o, Hz. Ali dışındaki sahabeler için de eserler kaleme almıştır. Hamevî'nin aktardığına göre Taberî, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in fazileti üzerine anlattıklarının bir kısmını yazmış fakat bu konu üzerinde fazla durmak istemediğinden kitabı imla etmekten vazgeçmiştir. Ancak memleketi Taberistan'a gittiğinde Rafızîliğin halk arasında yayıldığını ve sahabeye hakaret etmenin aşırı boyutlara ulaştığını görünce Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki rivayetleri yazmaya başlamıştır.⁶⁷ Fakat *Fedâilu Ebû Bekr*, *Fedâilu Ömer* kitapları ile *Fedâilu İbn Abbas* adlı kitabını tamamlayamamıştır.⁶⁸

Taberî'nin imamet konusundaki düşüncelerine baktığımızda o, imamet ve hilafet hususunda hakikatin ancak nakli delillerle ortaya konulacağı kanaatindedir. Bu deliller ya Hz. Peygamber'den şifahen duyulmalıdır ya da ondan kesin bir delil arz eden mütevatir bir haber veya fiili bir delil olmalıdır.⁶⁹ Taberî hem imamet hem fazilet sıralamasını Ehl-i sünnet'in görüşüne uygun olarak Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde zikretmiştir.⁷⁰ *Sarîhu's-Sünne* eserinde sahabeden imamete kimin daha layık olduğu konusunda ihtilaf olduğunu belirterek Hz. Peygamber'in "... Allah benim ashabımdan Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'yi diğerleri üzerine seçmiştir ve onları ashabımın en hayırlısı kılmıştır." sözünü aktarmıştır. Ardından "Biz şunu diyoruz: Hz. Peygamber'in ashabının en faziletlisi Ebû Bekir es-Sıddık sonra Ömer el-Fâruk sonra Osman zi'n-Nureyn sonra da emîri'l-müminîn ve imâmu'l-müttekîn Ali'dir." diyerek kendi görüşünü dile getirmiştir.⁷¹ Hatta kaynaklara göre Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i imam kabul etmeyenlerin öldürülmesi gerektiğini söylemiştir.⁷²

Taberî Şîa'nın aksine hilafetin özelde Ali oğullarının değil tüm Kureyş'in hakkı olduğu düşüncesini savunmuştur. Bu konudaki fikrini *et-Tebîr* eserinde şöyle dile getirmiştir: *İmamet konusunda Beni Saide sakifesinde toplanan Ensar ve Muhacir arasında ihtilaf oldu.*

Hz. Ebû Bekir 'biz emirleriz, siz vezirlersiniz' dedi. Ensar da bunu kabul etti ve Kureyşin emrine teslim oldular. Hz. Ebû Bekir'in sözünün doğru olduğunu onayladılar. O zamandan günümüze kadar Ensardan hiç kimse buna karşı çıkmadı. Muhacir ve Ensardan olan bütün sahabe Kureyşin idaresine razı oldular ve onların hepsi Hz. Ebû Bekir'in sözünü doğruladılar.⁷³

Taberî, *Tehzibu'l-Âsâr* kitabının imamet bölümünde "İmâmîyye'nin söyledikleri batıl delillere dayanıyor" diyerek Şîa'nın görüşlerini açıkça reddetmiştir.⁷⁴ Ayrıca

⁶⁶ Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 188.

⁶⁷ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/85-86; Hamevî, "Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib et-Taberî (Mu'cemu'l-Udebâ içinde)", 286-287; Rosenthal, *The History of al-Tabarî*, 1/11.

⁶⁸ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/80-81.

⁶⁹ Taberî, *et-Tebîr fi Mea'limi'd-Dîn*, 156.

⁷⁰ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/83; Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 188.

⁷¹ Taberî, *Sarîhu's-Sünne*, 31-32.

⁷² Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 14/275; İbn Âsâkîr, *Târihu Medîneti Dimeşk*, 52/201; Rosenthal, *The History of al-Tabarî*, 1/63.

⁷³ Taberî, *et-Tebîr fi Mea'limi'd-Dîn*, 155-156.

⁷⁴ Taberî, *Tehzibu'l-Âsâr*, 2/932.

Haricilerden ve Rafizîlerden ashabı inkâr edenlerin haberlerini ve şahitliklerini kabul etmemiştir.⁷⁵ Hücet⁷⁶ konusunda da Şîa'ya karşı çıkmış, onları sapıklıkla itham edip dinden çıktıklarını söylemiştir. *et-Tebîr* eserinde halifelik konusunda, Allah'ın insanlara gönderdiği hüccetler hakkında ihtilaf olduğundan bahsetmiş ve bunun ilminin istidlâlen veya istinbâden değil nakil yoluyla olacağını ifade etmiştir. Bu konu hakkında farklı yaklaşımlarda bulunan fırkaları dile getirdikten sonra onların sapık olduğunu zikretmiştir.⁷⁷

Taberî'nin, Şîa'nın Hz. Ali'nin velayetine delil olarak ileri sürdüğü ayetler hakkındaki yorumları da teşeyyü' iddiaları açısından önem arz etmektedir. Taberî tefsirinde, Şîa tarafından Hz. Ali'nin velâyetinin bildirildiği ve ulu'l-emrin velâyetinin farz kılındığı ayet olarak kabul edilen "Sizin veliniz ancak Allah'la O'nun elçisidir. Bir de namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rüku'â varan müminlerdir."⁷⁸ âyetinin sebebi nüzuluna dair rivayetleri sıralamış, bu ayetin iniş sebeplerinden birinin Hz. Ali'nin rükûda iken birine zekât vermesi olduğunu ifade etmiştir. Fakat ayetin Hz. Ali'nin velayetini bildirdiğine dair herhangi bir söz söylememiştir.⁷⁹

Şîa'ya göre Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin imametini ilan etmemesi üzerine nazil olan "Ey Peygamber, Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."⁸⁰ âyetinin yorumunda Taberî, imamet konusuna hiç değinmemiş, 'Allah seni insanlardan koruyacaktır' ifadesinin Ehl-i Kitap hakkında olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, Hz. Aişe'nin bu ayetin nüzülü üzerine söylediği "Kim Muhammed bir şey gizledi derse yalan söylemiş olur" sözünü de nakletmiştir.⁸¹

Taberî, Şîî düşüncede Hz. Ali'nin velâyetinin açıklanmasıyla dinin tamamlandığını bildiren ve Gadîr-i Hum'da nazil olduğu kabul edilen "... Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslamiyeti beğendim."⁸² âyetinin indiği yere dair iki farklı görüş zikretmiştir. Bunlardan ayetin Veda haccı esnasında Hz. Peygamber Arafat Dağı'ndayken nazil olduğuna dair görüşü tecih ettiğini söylemiştir.⁸³

Taberî'nin Hz. Osman'ın fazileti hakkında bir eserinin zikredilmemesi⁸⁴, *emiru'l-müminin ve imamu'l-müttekîn* ifadelerini sadece Hz. Ali için kullanması da Şîiliğe meyilli olarak itham edilmesine sebep olmuştur.⁸⁵ Emevîler döneminde yoğun olmakla birlikte Abbâsîler döneminde de Hz. Ali ve soyuna karşı menfi bir tutum sergilenmiştir. Özellikle Mütevekkil döneminde Hz. Ali taraftarlarına şiddet ve baskı uygulanmıştır.⁸⁶

⁷⁵ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/83.

⁷⁶ Şîa literatüründe genellikle imam ve ondan sonra en yetkili kişi anlamında kullanılan bir terim. Bk. İlyas Üzümlü, "Hücet", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/451-452.

⁷⁷ Taberî, *et-Tebîr fi Mea'limi'd-Dîn*, 163-165; Ayrıca bk. Yaşar, *Taberî'nin Temel İtikâdî Görüşleri*, 15.

⁷⁸ Mâide (5), 55.

⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/530-531.

⁸⁰ Mâide (5), 67.

⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/567-571.

⁸² Mâide (5), 3.

⁸³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/86-91.

⁸⁴ Fatma Akdokur, *Tehzibu'l-Âsâr Bağlamında et-Taberî'nin Hadisçiliği*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 217.

⁸⁵ Yaşar, *Taberî'nin Temel İtikâdî Görüşleri*, 109.

⁸⁶ Bk. Muharrem Akoğlu, *Büveyhiler Döneminde Mu'tezile* (Ankara: İlahiyât Dergisi, 2008), 121-129.

Dolayısıyla Taberî'nin, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e sevgisini dile getiren bu tavrının, muhtemelen o dönemde Ehl-i beyt'e maruz görülen politik bir linç ve zulüm karşısında taraf olma duygusundan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Nitekim o, aynı tutumu Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer lehinde de göstermiştir.

Taberî'nin, Hz. Ali'nin faziletine dair hususi bir eser yazmasının yanı sıra eserlerinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere bazı sahabelerin de faziletlerine ilişkin rivayetleri aktarmış olması dikkate alındığında, Hz. Ali ile ilgili hususta bu kadar hassas olunmasının sebebinin, meselenin siyasileşmesi ve fırkaların ortaya çıkmasında etkili olmasından kaynaklandığı söylenebilir.⁸⁷

Tüm bu aktarımlardan sonra Taberî'nin Gadîr-i Hum hakkındaki eserini, Şîa'nın inancına paralel olarak Hz. Ali'nin ve soyunun velayetini kanıtlamak için değil, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e yönelik menfi söylem ve tutumlara karşı çıkmak; onlar hakkında ortaya atılan iftiralara cevap vermek amacıyla yazdığını söyleyebiliriz.

3.2. Abdestte Ayakları Mesh Etmeyi Vacip Görmesi

Taberî'nin Şîilik ile itham edilmesinin sebeplerinden birisi de onun abdest alırken ayakların mesh edilmesini vacip görmesi hasebiyle Şîa'nın görüşüne tabi olduğu iddiasıdır. Abdestle ilgili hükümlerin yer aldığı Mâide Suresi 6. ayet⁸⁸ bağlamında Taberî'nin görüşü pek çok müellif tarafından tartışılmış, bazıları onun bu görüşü nedeniyle Şîi olduğunu ortaya koymaya çalışırken bazıları da onun kastının yanlış anlaşıldığını, bu konuda Ehl-i sünnet çizgisinde olduğunu hatta daha katı bir tutum sergilediğini ispat etmeye çalışmıştır.⁸⁹ Nevevî (ö. 676/1277), Fahreddin Râzî, Şîi müfessir Ebû Ca'fer et-Tûsi (ö. 460/1067) gibi müellifler, Taberî'nin mükellefi ayakları yıkamak ve meshetmek arasında muhayyer bıraktığını söylemiştir.⁹⁰ İbn Kesîr ise Taberî'nin yıkama ve meshin ikisini de farz olarak kabul ettiğini fakat insanların onun kastını anlayamadığını zikretmiştir.⁹¹ Ona göre, Taberî hadislerle yıkamayı, ayetle de meshi vacip kılmıştır diyenler, onu doğru anlamamıştır.⁹²

Taberî, ilgili ayetin tefsirinde öncelikle “ارجلکم” kelimesinin kıraatinde ihtilaf olduğunu; Hicaz ve Irak kurrasındaki gruplar arasındaki farklılıkları bildirdikten sonra kendi görüşünü şöyle açıklamıştır:

⁸⁷ Akdokur, *Tehzîbu'l-Âsâr Bağlamında et-Taberî'nin Hadisçiliği*, 215.

⁸⁸ “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)...”. Ayetin yorumlanmasında Ehl-i sünnet ve Şîa arasında önemli bir fark vardır. Ehl-i sünnet'e göre ayakların yıkanması, Şîa'ya göre ise ayakların meshedilmesi farzdır. Bk. Ebû Ca'fer et-Tûsi, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1264), 3/452; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981) 11/164.

⁸⁹ Bk. Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, 12; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 14/277; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/147; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzan*, 5/103; Melchert, “The Formation of The Sunni School of Law”, 194.

⁹⁰ Ebî Zekeriyâ Muhyiddin b. Şerif en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.), 1/447; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 11/164; Tûsi, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 3/453.

⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/147.

⁹² İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm* (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999), 3/54.

Bize göre bu görüşlerden en doğru olanı, Allah'ın teyemmümde yüzün toprakla umumi olarak meshedilmesini emrettiği gibi abdestte de ayakların umumunun suyla meshedilmesini emrettiğini söyleyen görüştür. Abdest alan kişi bu ikisini yaptığında “yıkayan” ve “mesheden” isimlerini hak eder. Çünkü ayakları suya sokma veya onlara su isabet ettirmekle yıkama; elin veya el yerine geçen başka bir şeyin ayakların üzerine sürülmesiyle de mesh gerçekleşir.⁹³

Taberî, mesh kelimesinin iki anlama geldiğini, bunlardan ayakların tümünü mesh etme anlamını umumi; bir kısmını mesh etme anlamını hususi olarak ifade ettiğini belirtmiştir. Ayette kastedilenin umumi mesh olduğunu ve ayakların tümünün su ile meshedilmesi gerektiğini; abdest alan kişinin el veya el yerine geçen bir şeyle meshetmeksizin ayaklarını suya sokmayla yetinmesinin mekruh olduğunu söylemiştir. Ona göre ayette ifade edilen hüküm ayakları su ile yıkamakla beraber tümünü el ile mesh etmektir.⁹⁴

Taberî, “ارجلکم” kelimesinin iki kıraatinin de doğru olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, nasp kıraat doğrudur ki bu ayakların suya sokulması anlamını taşır. Aynı şekilde cer kıraat de doğrudur ki bu da el veya el yerine geçen bir şeyle ayakları mesh etme anlamını taşır.⁹⁵ Görüldüğü üzere Taberî, iki kıraati birleştirerek ayakları hem yıkamayı hem de meshetmeyi gerekli görmüştür. Bu noktada onun kelimenin cer halini alıp “ercülüküm” şeklinde okumayı tercih etmesinin sebebi de bu iki anlamı da ortaya koymasıdır. Zira bu kıraate göre ayakların tamamının su ile meshedilme hükmü vardır. Bu da hem yıkamayı hem de meshetmeyi içine alır. İbn Kesîr, Taberî'nin burada ‘mesh’ten kastının ovalama olduğunu, bununla diğer uzuvların değil sadece iki ayağın suyla ovalanmasını kastettiğini ifade etmiştir.⁹⁶ Buna göre Taberî, ayakların suyun altında ovalanarak yıkanmasını savunmuştur.

Dolayısıyla Taberî abdestte ayakların yıkanması konusunda Şîa'nın ileri sürdüğü gibi ayakların sadece meshedilmesi görüşünü savunmamıştır. Ayrıca bu konuda muhayyer de bırakmamıştır. Hakkında rivayetler bulunan iki kıraati birleştirerek hem bu konuda eksiklik olmamasına gayret etmiş hem de Ehl-i sünnet mezhepleri arasındaki ihtilafları da gidermeye çalışmıştır.⁹⁷ Meshi ve yıkamayı gerekli görerek Şîa ve Ehl-i sünnet'in görüşlerinden farklı, kendine özgü bir görüş ortaya koymuştur.

3.3. Şair Muhammed b. Abbâs et-Taberî el-Hârizmî ile Olan Akrabalığı

Hicri dördüncü yüzyıl Arap edip ve şairlerinden Muhammed b. Abbâs et-Taberî el-Hârizmî, hicri 323 yılında Hârizm'de doğmuştur.⁹⁸ İmami Şîi olduğu iddia edilen el-

⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/188-198.

⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/198-199; Abdülmecid Okçu, “Taberî Tefsirinde Abdest Ayetinin Yorumu ve Taberî'nin Konuyla İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 230.

⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/200.

⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, 3/54.

⁹⁷ Okçu, “Taberî Tefsirinde Abdest Ayetinin Yorumu ve Taberî'nin Konuyla İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, 246.

⁹⁸ Kenan Demirayak, “Hârizmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1997), 16/220.

Hârizmî⁹⁹, Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin kız kardeşinin oğludur. Onun Taberî'nin yeğeni olmadığını söyleyenler olmakla birlikte Sünnî müelliflerin, Şîî tarihçilerin ve rical âlimlerinin çoğunluğu el-Hârizmî'nin dayısının Taberî olduğunu nakletmişlerdir.¹⁰⁰

Franz Rosenthal ise Hârizmî'nin anne soyundan Rafizî olduğunu iddia ettiğini fakat yeğen ve dayı ilişkisi bakımından kronolojik olarak aralarında çok fazla yıl olduğu için bunun imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Taberî'nin ailesi hakkında bilinenler böyle bir ilişkiyi ve geniş bir Cerir ailesinin varlığını desteklememektedir. Bu durum ya Hanbelîlerin iftirasıdır ya da şiirde bahsedilen kişi Rüstem et-Taberî'dir. Dolayısıyla her hâlükarda İbn Cerir et-Taberî söz konusu olduğunda bu iddia saçmadır.¹⁰¹

Hamevî, Hârizmî'nin, Taberî'nin yeğeni olduğunu iddia ettiğini söyledikten sonra onun, kendisinin ve dayılarının Şîî olduğunu belirten şu şiirini nakletmiştir:

*Ben Amil'de doğdum, Ceriroğulları benim dayımdır, Her insan dayısına çeker,
Bilin ki ben eskiden/atadan Rafizîyim, Başkaları ise sonradan Râfizîdir*¹⁰²

Hamevî, Hârizmî'nin yalan söylediğini, Taberî'nin Rafizî olmadığını dile getirmiştir. Ona göre Hanbelîler, Taberî'yi Râfizîlikle suçladığı için Hârizmî bunu fırsat bilmiş ve açıkça Râfizî olmasıyla övünmüştür.¹⁰³

Abdulcelil Razî Kazvî'nî (ö. 560/1165 sonrası), Hârizmî'nin Şîî inancından olduğunu belirttikten sonra onun şiirini Hamevî'den farklı olarak “*Başkaları atadan babadan Râfizîdir, Ben ise sonradan Râfizîyim*” şeklinde nakletmiş¹⁰⁴ ve ayrıca Şîî olan birinin Ebû Bekr ismini alamayacağını da ifade etmiştir. İranlı tarihçi Resul Caferiyan, Kazvî'nî'nin naklettiği versiyonun daha doğru olduğunu ifade etmiş ve buna istinaden Hârizmî'ye Ebû Bekr ismini Sünnî olan babasının verdiği, Rafizîliği dayılarından ötürü seçtiğini ileri sürmüştür.¹⁰⁵

Hârizmî şiirlerinde Şîa'yı öven ifadeler kullanmış, risalelerinde Hz. Osman döneminden Abbâsîler'e kadar Hz. Ali taraftarlarının maruz kaldığı menfi muamelelerden bahsetmiştir. Şîilere yazdığı risalesinde Emevîleri, Abbâsîleri ve hatta onlara dua edenleri ağır bir dille eleştirmiştir. Bu durumun onun Şîî Büveyhîler'e duyduğu minnet ve bağlılık hasebiyle olduğu söylenebilir. Zira Hârizmî, Büveyhî hükümdarı Adudüdevle ve Büveyhî veziri Sâhib b. Abbâd ile dostluk kurmuş ve onların himayesi altında hayatını sürdürmüştür. Fakat daha sonra şiirlerinde Şîa'yı tenkit eden ifadeler kullanmıştır.¹⁰⁶ Bütün bunlar göz önüne alındığında Hârizmî için itikadi anlamda değil, siyasi anlamda bir Şîilikten söz edebiliriz.

⁹⁹ Caferiyan, “Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti”, 210.

¹⁰⁰ Bk. Ebû'l-Hasan İzzüddün b. Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, ts.), 1/467; Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemenî el-Yafî, *Mir'atü'l-Cenân ve İbretü'l-Yekzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2/313; Şeyh Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb*, 1/242; Caferiyan, “Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti”, 210-211.

¹⁰¹ Rosenthal, *The History of al-Tabarî*, 1/13.

¹⁰² Şihâbüddîn Yakût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977), 1/57.

¹⁰³ Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/57.

¹⁰⁴ Caferiyan, “Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti”, 212.

¹⁰⁵ Caferiyan, “Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti”, 213.

¹⁰⁶ Demirayak, “Hârizmî”, 16/220.

3.4. İsminin Rüstem et-Taberî ile Karıştırılması

Taberî'ye yönelik Şîlik ithamlarının nedenlerinden birisi de onunla Şîf olan Muhammed b. Cerir b. Rüstem et-Taberî'nin isimlerinin karıştırılması ve onun görüşlerinin Taberî'ye atfedilmesidir. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Rüstem et-Taberî el-Âmülî (ö. IV/X. yüzyıl) dördüncü yüzyıl İmâmiyye âlimlerindedir.¹⁰⁷ Şîf kaynaklarda Şîa ashabından olduğu ve Sünnî (âmm) *Târih* ve *Tefsîr* sahibi Taberî ile farklı kişiler olduğu özellikle vurgulanmıştır.¹⁰⁸ Sünnî kaynaklarda ise Râfîzî olduğu zikredilmiştir.¹⁰⁹

Zehebî, Ahmed b. Ali es-Süleymanî'nin Taberî'ye iftira attığını ve Râfîzîler için hadis uydurduğunu söylediğini nakletmiştir. Süleymanî'nin yanlış zanda bulunduğunu ifade eden Zehebî onun Râfîzî olan Rüstem et-Taberî'yi kastetmiş olabileceğini söylemiştir.¹¹⁰ Zuhaylî ise abdest alırken ayakların mesh edilmesini vacip olarak gören kişinin Şîf olan Rüstem et-Taberî olduğunu, bu görüşün isim benzerliğinden dolayı Taberî'ye atfedildiğini söylemiştir.¹¹¹

Taberî ile Rüstem et-Taberî'nin aynı kişiler olduğunu iddia edenler de olmuştur. 'İmâdî, Taberî'nin Şîf olmakla beraber takiyye sebebiyle kendisini Sünnî olarak gösterdiğini iddia etmiştir. Ona göre Taberî'nin dedesinin esas ismi Rüstem'dir. Müslüman olduktan sonra Yezid ismini almıştır. Taberî ise Şîa için kitap yazınca Rüstem adını, diğer Müslümanlar için kitap yazınca Yezîd adını kullanmıştır.¹¹² Fakat 'İmâdî'nin bu iddiası tarihi ve ilmi dayanaktan yoksundur. Kaynakların hiçbirisi bu iddiayı desteklememektedir. Dolayısıyla Taberî ile Rüstem et-Taberî'nin dedelerinin ismi haricinde künyeleri, isimleri, babalarının isimleri, beldeleri ve vefat tarihlerinin birebir aynı olması onların birbirleriyle karıştırılmasına sebebiyet vermiştir.

3.5. Doğduğu Beldedeki İnsanların Çoğunluğunun Şîf Olması

Şîf müellif Hansârî, Taberî'nin eskiden beri Şîf olan bölge halkından olması ve özellikle de Büveyhî ailesinden iki büyük imamın saltanatları zamanında yaşaması hasebiyle Şîf olabileceğini söylemiştir.¹¹³

Taberî'nin doğduğu yer olan ve İslam'ın girmesinden önce Mazdekî ve Mecûsî inancına sahip olan Taberistan, 141/758 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.¹¹⁴ Taberî'nin doğduğu yıllarda (224-225) Mâzyâr isyanıyla beraber

¹⁰⁷ Şeyh Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb*, 1/243.

¹⁰⁸ Necâşî, *Ricâlu'n-Necâşî*, 376; Tûsî, *Fihrist*, 446.

¹⁰⁹ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 3/49; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 5/103; Havfî, *et-Taberî*, 253; Şibl, *et-Taberî*, 88.

¹¹⁰ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 3/499.

¹¹¹ Muhammed Zuhaylî, *el-İmâmu't-Taberî* (Dimeşk: A'lamu'l-Müslimin, 2. Basım, 1460/1999), 59.

¹¹² Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akideti's-Selef*, 180.

¹¹³ Hansârî, *Ravzâtu'l-Cennât*, 7/295.

¹¹⁴ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülâk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Ma'arif bi-Mısır, ts.), 7/511; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 22.

Taberistan, Tahirîler'in yönetimine geçmiştir. Hâkimiyetleri döneminde Tahirîler,¹¹⁵ Sünnîliği himaye etmişler, Hazar denizinin çevresindeki bölgelerde bulunan Şîî dâileri de kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.¹¹⁶ Coğrafi konumu sebebiyle birçok firkanın sığınağı olan Taberistan hicri üçüncü yüzyılın ortalarında itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin eline geçmiştir. 250/864 yılında Hasan b. Zeyd'in ayaklanması sonucu Taberistan'da Abbasî idaresi sona ermiş ve Zeydî Devleti kurulmuştur.¹¹⁷ Bununla birlikte Zeydîlik'in hiçbir vakit çok güçlü olmadığı, başkent Âmul'de her zaman Sünnîlerin çoğunluğu oluşturduğu ifade edilmiştir.¹¹⁸

Taberî'nin memleketi ile olan alakası Şîîlik iddiaları açısından önem arz etmektedir. Taberî eğitiminin ilk devresini Âmul'de tamamladıktan sonra on iki yaşından itibaren buradan ayrılmış, çeşitli şehirlerde eğitimini devam ettirdikten sonra Bağdat'a gitmiş ve hayatının sonuna kadar orada kalmıştır.¹¹⁹ Bu süreçte memleketine sadece iki kere uğramıştır. İkinci ziyareti Taberistan'daki Zeydî devletinin birinci döneminin sonlarına denk gelmiştir.¹²⁰ Bu seyahatine dair anlatılan bir olay ise bu iddianın asılsızlığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Abdulaziz b. Taberî'nin anlattığına göre, Taberî yanında bulunan yaşlı bir adama saygı göstererek ayağa kalkıp ona ikramda bulunduktan sonra şöyle demiştir:

Bu adam, benim yüzümden maruz kaldığı şeyler sebebiyle üzerimde çok hakkı olan biridir. Şöyle ki, Taberistan'a gittiğimde Ebû Bekir ve Ömer'e sövmek yaygın bir hal almıştı. Benden, bu ikisinin faziletleri hakkında bir şeyler imla etmem istendi; ben de yaptım. Beldenin sultanı bundan hoşlanmayan biriydi. Benim imla ettiklerimi söylemek üzere yanına gitmişler; sultan da tutuklanmam için adamlarını göndermiş. İşte bu adam, acele davranarak arandığımı bildiren bir haberciyi bana gönderdi. Fark edilmeden hemen şehirden ayrıldım. Bu ise onların eline düşmüş. Benim yüzümden kendisine tam bin sopa vurulmuş.¹²¹

Hansârî'nin, Taberî'nin Şîîliği noktasında öne sürdüğü, onun Şîî Büveyhî imamları döneminde yaşaması iddiasına gelince, Büveyhîler 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren bir devlettir.¹²² Büveyhîler'in Abbâsî yönetiminde etkili olduğu dönem 334/945-447/1055 tarihleri arasındır.¹²³ Büveyhîler, hicri dördüncü asrın

¹¹⁵ Tahirîler'in (205-259) Şîî olup olmadığı noktasında tartışmalar vardır. Kurucusu ve yöneticileri zaman zaman Şîîlikle itham edilmiştir. Fakat bu ithamlara maruz kalan yöneticilerin icraatleri, incelendiğinde Şîî yanlısı politikalar yürütmedikleri görülür. Hatta Tahirîler, Taberistan'da Şîîlerle mücadelede önemli roller üstlenmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Kevser Özdoğan, "Ya'kubî ve Şîîliği Üzerine", *Bilimnâme* 39/3 (2019), 366-368.

¹¹⁶ Hasan Kurt, "Tahirîler", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010), 39/403.

¹¹⁷ Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri*, 27; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 7/114.

¹¹⁸ Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri*, 67.

¹¹⁹ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/49; Hatîb el- Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2/161; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 326; Fayda, "Taberî (Hayatı ve Eserleri)", 39/315; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1966), 11/145.

¹²⁰ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/41; Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri*, 6.

¹²¹ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/85-86; Hamevî, "Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib et-Taberî (Mu'cemu'l-Udebâ içinde)", 287; Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 199.

¹²² Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/496.

¹²³ Metin Bozkuş, *Büveyhîler ve Şîîlik* (Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2003), 72; Edip Akyol, "Büveyhîler'in Bağdat Hakimiyeti", *İslam Târihi Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 119.

başlarında önce Fars, Ahvâz, Kirmân, Rey, İsfahân ve Hemedân'da hakimiyet sağlamışlardır. Daha sonra Abbâsîler'in yönetim zayıflığından da faydalanarak Irak'ta fiili bir kontrol gerçekleştirmişler ve böylece yönetimde Abbâsî halifesine ortak olmuşlardır.¹²⁴

Bu açıdan bakıldığında Taberî'nin Bağdat'ta, hayatının son dönemlerini geçirdiği zaman diliminde Büveyhîler orada etkin değillerdi. Ayrıca Büveyhîler'den önce Bağdat'ta büyük bir Şîî topluluk var olmamış¹²⁵, Büveyhîler döneminde de Sünnî tebaa çoğunlukta olmuştur.¹²⁶ Dolayısıyla o devirde Şîa, Bağdat'ta önemli bir güç unsuru değildi.¹²⁷ Bununla beraber, Taberî'nin Âmül'de bulunduğu zaman diliminde Şîîliğin yayılmış olmaması, onun memleketinden çok erken yaşta ayrılması ve oraya yaptığı seyahatte Râfîzîliğin halk arasında yayılmış olması karşısında takındığı tutum, ona yapılan bu ithamı geçersiz kılmaktadır.

3.6. Taberî'ye Nispet Edilen Eserin Aidyeti

Taberî'ye ait olmadığı halde yanlışlıkla ona nispet edilen *Bişârâtü'l-Mustafâ li-Şîati'l-Murtazâ* isimli kitap, onun Şîîliği noktasında kullanılan argümanlardan birisidir.¹²⁸

Brockelmann tarafından Taberî'ye ait olduğu iddia edilen bu eser,¹²⁹ Şîa'nın derecelerinden ve masum imamlara tabii olan Şîî evliyaların kerametlerinden bahseder.¹³⁰ Bu kitabı yazması sebebiyle Taberî'nin Şîa'ya mensup olduğu ileri sürülmüştür. Fakat bu kitap Taberî'ye değil, hicri altıncı yüzyılda yaşayan Şîî müellif 'Imaduddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Müslim et-Taberî el-Âmül'ye aittir.¹³¹ Muhtemel Brockelman, isim ve künye benzerliğinden ötürü yanlışlıkla düşmüştür.

3.7. Tayr/Tâir Rivayeti Hakkında Kitap Telif Etmesi

Rivayete göre, Hz. Peygamber "Allahım, yarattıklarından en çok sevdiğini bana gönder ki benimle bu kuştan yesin." diye buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir gelmiş fakat Hz. Peygamber onu reddetmiştir. Daha sonra Hz. Ömer gelmiş, Hz. Peygamber onu da reddetmiştir. En son Hz. Ali gelince Hz. Peygamber ona izin vermiştir.¹³² Bu rivayet Şîîler tarafından Hz. Ali'nin efdalietine delil olarak

¹²⁴ Bozkuş, *Büveyhîler ve Şîîlik*, 75.

¹²⁵ Bozkuş, *Büveyhîler ve Şîîlik*, 103.

¹²⁶ Akyol, "Büveyhîler'in Bağdat Hakimiyeti", 123.

¹²⁷ Melchert, *Sünnî Düşüncenin Teşekkülü*, 76.

¹²⁸ Şibl, *et-Taberî*, 86; Havfi, *et-Taberî*, 253.

¹²⁹ Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, Ar. çev. Abdulhalim Neccâr (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1119), 1/218; Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, 40.

¹³⁰ Muhammed Muhsin b. Ali b. Muhammed Rızâ Âga Büzürg-i et-Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi-Şî'a* (Beirut: Dâru'l-Evzâi, ts.), 3/117; Şibl, *et-Taberî*, 86; Havfi, *et-Taberî*, 253.

¹³¹ Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi-Şî'a*, 3/117; Havfi, *et-Taberî*, 253; Şibl, *et-Taberî*, 87.

¹³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1988), 7/351; Rivayetin farklı tarihleri için bk. Mahmut Demir, *Fezâilu's-Sahabe Rivayetleri Bağlamında Şîî-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 217-223.

kullanılmıştır. Nitekim İmâmiyye Şîası'nın önde gelen âlimlerinden Şeyh Müfid'e (ö. 413/1022) göre, rivayette geçen "Allah'ın en sevgili kulu" ifadesinin karşılığının Hz. Ali olması, onun Allah katında amel olarak en faziletli (efdâl), davranışları en makbul kişi ve kullar arasında en yüce olduğunu tasdik eder.¹³³ Şîiler bu rivayete dayanarak Hz. Peygamber'in ağzından Hz. Ali'nin hilafetini tescil ettirmeye çabalamışlardır.¹³⁴

Taberî'nin Şîilikle itham edilme sebeplerinden birisi de tayr/tâir hadisi olarak isimlendirilen rivayetin tariklerini bir kitapta toplamasıdır.¹³⁵ Genel olarak kaynakların ekseriyetinde, bilhassa Şîî kaynaklarda Taberî'nin tayr rivâyetinin tariklerini topladığından ve *Kitâbu't-Tayr* isimli eserinin mevcut olduğundan bahsedilmiştir.¹³⁶

Onun kuş hadisi de olarak bilinen bu rivayetin tarîklerini toplamasına gelince; tıpkı Gadîr-i Hum rivayetinde olduğu gibi onun muhaddis olmasından kaynaklı olduğunu söylenebilir. Nitekim bu rivayetin tariklerini Taberî dışında, Ebû Bekr b. Merdûye, Ebû Tahir Muhammed b. Ahmed b. Hamdân gibi isimler de toplamışlardır.¹³⁷ Ayrıca Ebû Bekr Bâkilla'nın de bu hadis hakkında hacimli bir eser kaleme aldığı söylenmiştir.¹³⁸ Zehebî ise rivayetin tarîklerini bir araya getirdiğinde tayr/tâir hadisinin batıl olmadığı düşüncesine vardığını ifade etmiştir.¹³⁹

3.8. Ahmed b. İsa el-Alevî ile Bağının Olması

Taberî'nin, çağdaşı olan Ahmed b. İsa el-Alevî ile olan dostluğu ve onun hakkında hüsnü zanda bulunması da şîilikle irtibatı noktasında öne sürülen iddialar arasındadır.¹⁴⁰ Ebû Bekir b. Hatib'in naklettiğine göre Taberî, Ahmed b. İsa el-Alevî ile birbirlerine gönderdiği beyitlerden bahsetmiştir.¹⁴¹ Aralarında geçen bu dostane yazışmaların Taberî'nin Şîiliği ile irtibatı ise, Ahmed b. İsa el-Alevî'nin mezhebî kimliğidir.

Aslında Taberî döneminde yaşamış, Ahmed b. İsa el-Alevî adında iki kişi vardır. Bunlardan birincisi, hicri üçüncü yüzyılın sonları ile dördüncü yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ahmed b. İsa el-Alevî (260/873-345/956), Yemen'de özellikle de Hadramut bölgesinde İslam'ın yayılması için çaba göstermiştir.¹⁴² Onun İmâmiyye Şîası'na mensup olduğunu iddia edenler olduğu gibi, Şâfiî mezhebine mensup Sünnî biri

¹³³ Muhammed b. en-Nu'man Şeyh Müfid, *Tafdîlü Emîri'l-Mü'minîn*, thk. Ali Mûsa el-Ka'bi (b.y.: Müessesetu Denâ, 1413), 27-28.

¹³⁴ Demir, *Fezâilu's-Sahabe Rivayetleri Bağlamında Şîî-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları*, 222.

¹³⁵ Caferiyan, "Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti", 217.

¹³⁶ Şeyh Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-Elkâb*, 1/241; Muhsin el-Emîn el-Âmilî, *A'yânu's-Şî'a* (Beyrut: Dâru'l-Teâruf li'l-Matbûati, 1403/1983), 9/199.

¹³⁷ Enbiya Yıldırım, "el-Hâkim en-Neysâbü'rî'nin Şîilikle İtham Edilmesi", *AÜİFD* 57/1 (2016), 70.

¹³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (1988), 390.

¹³⁹ Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, 3/164.

¹⁴⁰ Havfî, *et-Taberî*, 254.

¹⁴¹ Beyitler için bk. Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, 18/43-44; Hamevî, "Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib et-Taberî (Mu'cemu'l-Udebâ içinde)", 264.

¹⁴² Ahmet Bedir, "Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 70 (2014), 161.

olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁴³ Bedir'e göre Ahmed b. İsa el-Alevî, kesinlikle günümüzdeki anlamıyla Şîi değildir. O, Evlâd-ı Resul'den Kur'an ve Sünnet'e bağlı bir müçtehitir.¹⁴⁴ Bedir'in ifade ettiği üzere, Ahmed b. İsa el-Alevî'nin neslinden gelenlerin hepsi Sünnî olduklarını ifade etmişler, içlerinden tek bir kişi dahi Şîi olduğunu söylememiştir. Ayrıca onun soyundan gelen âlimler Yemen-Hadramut'ta Şâfiî fikhını yaymaya çalışmışlardır. Bunların yanında Ahmed b. İsa el-Alevî'nin Sünnî olduğunu ispat için özel bir kitap telif edildiği de nakledilmiştir.¹⁴⁵

Taberî'nin gençlik dönemlerinde yaşamış olan diğer isim ise Ahmed b. İsa b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Talib (ö. 247/861)'dir. Onun nisbelerinden birisi de el-Alevî'dir.¹⁴⁶ Ehl-i beyt'in önde gelen imamlarından birisi olan Ahmed b. İsa b. Zeyd, Zeydiyye mezhebinin kurucusu olarak kabul edilen Zeyd b. Ali'nin torunlarından.¹⁴⁷ Hamevî ve Havfî, Taberî ile irtibat kuran şahsın tam ismini vermeden onu Ahmed b. İsa el-Alevî şeklinde zikretmişlerdir. Ahmed el-Avâyeşe ise bu kişinin Ahmed b. İsa b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸

Bunlardan hareketle gerek Ahmed b. İsa el-Alevî'nin mezhebî kimliği hakkındaki tartışmalar gerekse iki kişi arasındaki arkadaşlık bağına dayanarak bir inanca veya mezhebe bağlılığı tespit etmenin makul olmayacağı göz önüne alındığında bu meselenin Taberî'nin Şîliliğini delillendirmede isabetli olmayacağını söyleyebiliriz.

Bütün bu sebeplere ilaveten güçlü bir neden olarak öne sürülmesi de Taberî'nin Şîliliği noktasında kullanılan iki argüman daha vardır. Bunlardan ilki Rey şehrinde bulunduğu sırada Şîlikle itham edilen İbn Humejd er-Razî (ö. 248/862)'den hadis ve tefsir dersleri almasıdır.¹⁴⁹ İbn Humejd er-Razî, Taberî'nin Rey'de ders aldığı hocaları arasında çokça atıfta bulunduğu bir isimdir. Burada ifade etmeliyiz ki Taberî, seyahat ettiği beldelerin hepsinde meşhur olan âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Zira bunlar arasında Buharî ve Müslim'in hocaları dahil pek çok Sünnî kabul edilen isim de vardır. Ayrıca Taberî dışında İbn Humejd er-Razî'den ders okuyan çok fazla kişi de vardır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah (ö.290/903)'ın da ondan ders alanlar arasında olduğu nakledilmiştir.¹⁵⁰

İkinci argüman ise Şîi olarak bilinen bir şairin şiirine yer vermesidir.¹⁵¹ Taberî telif ettiği eserlerde özellikle de bir rivayet tefsiri olan Câmî'ul-Beyân kitabında şiirle istişhâd yöntemini çok fazla kullanmıştır.¹⁵² Mü'min/Ğafir suresinin başında te'vil ehlinin "حَم" âyetinin manası hakkında ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra bu konu hakkında görüş bildirenleri zikretmiştir. Bu görüşlerden birisi de Ehl-i beyt'in meşhur

¹⁴³ Bedir, "Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî", 168.

¹⁴⁴ Bedir, "Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî", 169.

¹⁴⁵ Bedir, "Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî", 172-175.

¹⁴⁶ Mustafa Tanrıverdi, "Ahmed b. İsa b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 314.

¹⁴⁷ Tanrıverdi, "Ahmed b. İsa b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme", 315-316.

¹⁴⁸ Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 201.

¹⁴⁹ Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 199.

¹⁵⁰ Rosenthal, *The History of al-Tabarî*, 1/17.

¹⁵¹ Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 200.

¹⁵² Bk. Harun Ögmüş, "Taberî Tefsirinin Şiirle İstişhâd Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi", *Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerir et-Taberî Sempozyumu* (Konya: y.y., 2010), 89.

şairlerinden biri olarak kabul edilen Kümeýt b. Zeyd el-Esedî¹⁵³ (ö.126/744)'dir.¹⁵⁴ Dolayısıyla Şîî bir şairin dizeleriyle istişhad yaptığı için *teşeyyu'* ithamlarına maruz kalmıştır.

Taberî, *Tefsîr*'inde daha çok Basra ve Kufeliler'in görüşlerini bildirerek ya bunlar arasında tercih yapmış ya da kendi yorumunu zikretmiştir. Tercihinde bulunurken öncelikle Arap diline dayalı yorumun Selef'ten ve te'vil ehlinde gelen nakillere uygun olmasına özen göstermiştir.¹⁵⁵ Ayrıca Sünnî olarak kabul edilen ve şiirlerinde Emevîleri öven şairlere de yer vermiştir.¹⁵⁶ Bu bakımdan şairlere ait beyitleri, mezhebî ve siyasi bir propaganda maksadıyla değil Kur'an'ın manasını açıklamak için kullanmıştır.

Taberî'nin eserleri bağlamında dikkate alınması gereken önemli bir husus, onun uyguladığı yöntemdir. Taberî bir ayeti veya meseleyi izah ederken önce o konu hakkında kendi dönemine kadar gelen rivayetleri ve görüşleri serdedir, daha sonra ya bu görüşlerden kendisine uygun olanı seçer ya da özgün olarak kendi görüşünü ortaya koyar. Dolayısıyla kitaplarında yer verdiği görüşler, onları kabul ettiği anlamına gelmez. Nitekim kendisi de "... Bu kitapta zikredilen ve okuyucunun hoş görmediği, duyanın çirkin bulduğu ve sıhhati hakkında şüpheye düştüğü ve hakikatini idrak edemediği bilgilerle karşılaşırsa bilsin ki bu bilgilerin kaynağı biz değiliz, belki ravileri tarafından nakledilmiştir. Bunlar bize nasıl intikal ettiyse o şekilde aktarmış olduk."¹⁵⁷ diyerek bunu açıkça ifade etmiştir.

Sonuç

İslam düşüncesinde ve ilmî geleneğinde otorite haline gelen Taberî, gerek mezhebî taassuplardan gerekse kişisel hasımlıklardan kaynaklanan çeşitli ithamlara maruz kalmıştır. Bunun en bariz örneği onun Şîîlikle suçlanmasıdır. Bu durum bazen "Şîî olmak" bazen "Şîîliğe temayül" bazen de "Râfızîlik" şeklinde ortaya çıkmıştır. Taberî bu suçlamalarla hayatındayken karşılaşmış, vefatından sonraki dönemlerden günümüze kadar bu iddialar varlığını sürdürmüştür.

Şüphesiz bu tür ithamlar dönemin şartlarıyla ilişkili olmakla birlikte zamanın siyasi anlayışını ve değer yargılarını da yansıtmaktadır. Taberî'ye yöneltilen Şîîlik suçlamaları da yaşadığı dönemin sosyo-politik durumu ve o devirde yaşanan tartışmalardan bağımsız değildir. Hicri üçüncü asır mezheplerin, farklı dinî ve fikrî hareketlerin yoğun şekilde ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu sebeple firkalar hayatta kalabilmek ve siyasi arenada kendilerine yer bulabilmek adına mezhebî kimliklerini manipüle etmişlerdir.

¹⁵³ Kümeýt el-Esedî, Emevîlere karşı Haşimoğullarını, özellikle de Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'yi destekleyen siyasi içerikli şiirleriyle tanınan Emevî dönemi Şîî şairlerindendir. Bk. Rahmi Er, "Kümeýt el-Esedî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2002), 26/551; Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 200;

¹⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/274.

¹⁵⁵ Ögmüş, "Taberî Tefsirinin Şiirle İstişhad Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi", 92, 93.

¹⁵⁶ Avâyeşe, *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*, 200.

¹⁵⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, 1/7-8.

Taberî'nin hayatının son dönemlerini geçirdiği Bağdat'ta Hanbelîler/Ehl-i hadis ve Şîiler hem dini hem siyasi çatışmanın merkezindedir. Hanbelîler, kendilerine rakip olarak gördükleri fırka ve kişilere *Şîî*, *Râfızî* gibi sıfatları sıkça kullanarak onları itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Taberî, Ahmed b. Hanbelî'yi fakih olarak kabul etmemesi başta olmak üzere bazı konularda Hanbelîlerden farklı düşünmesi sebebiyle bu ithamlara maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Bunun yanında Hanbelîler, Taberî'nin kendi başına düşünce ekolü kuracak ve kitleleri arkasına alacak ilmî yetkinliğe ulaşmasını ve toplum nazarında güçlü bir itibara sahip olmasını kıskançlık meselesi haline getirmiş olabilirler. Zahirîler de tıpkı Hanbelîler gibi mezhebî taassupla Taberî'ye *teşeyyu'* suçlamasında bulunmuşlardır.

Taberî, maruz kaldıkları menfî tavır sebebiyle Ehl-i beyt'e fazla muhabbet duymuş olabilir. Onun bu tutumu farklı yorumlamalara sebep olmuştur. Zira ilk dönemlerde Emevîlerin politikalarından kaynaklı olarak bu mesele politikleşmiş; Hz. Ali ve soyuna duyulan sevgi, Emevî yönetimine muhalefetin sembol söylemi haline gelmiştir. Böylece Ehl-i beyt'e yönelik muhabbet, Şîilik olarak anlaşılmıştır. Emevîler zamanında siyasi bir söylem olarak ortaya çıkan bu durum, zamanla mezhebî bir kimlik de kazanarak Abbâsîler'e tevarüs etmiştir. Bu noktada Taberî'nin Ehl-i beyt'ten yana tavır koyması, Hz. Ali hakkında ileri sürülen haksız suçlamalar ve söylenen kötü sözler sebebiyle onun faziletlerinden bahsetmesi, onun *teşeyyu'* fikrinde olduğuna delil sayılmıştır. Aslında bu durum yalnızca Taberî'ye mahsus değildir. O devirde öne çıkan birçok âlim benzeri ithamlara maruz kalmıştır.

Taberî'nin Şîiliği konusunda turnusol kağıdı vazifesi görebilecek en önemli mesele, hiç şüphesiz onun imamet görüşü ve Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e karşı yaklaşımının nasıl olduğudur. Gadîr-i Hum rivâyetinin tarîklerini bir kitapta toplayıp telif etmesi onun Şîî imamet inancını desteklediği şeklinde yorumlanmıştır. Fakat o, bu rivâyetin sahliliğini, Şîa'nın imamet inancını desteklemek için değil, Hz. Ali ve soyuna karşı takınılan yanlış tutumların haksız olduğunu delillendirmek adına ortaya koymuştur. Ayrıca hem imamet hem fazilet sıralamasını Ehl-i sünnet'in görüşüne uygun olarak Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde zikretmiştir.

Bununla birlikte Taberî'nin Şîa'yla irtibatı noktasında öne sürülen iddialar, ya yanlış anlama ve yorumlamadan kaynaklanan sonuç çıkarmalar ya da kasıtlı olarak çarpıtılan ifadeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Tespitlerimize göre Taberî kendisini hiçbir zaman Şîa'dan saymamış, eserlerinde buna işaret eden ifadeler de kullanmamıştır. Dolayısıyla ona yöneltelen Şîilik, *teşeyyu'* ve Râfızîlik gibi ithamların tarihî ve ilmî dayanaktan yoksun olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Kaynakça

- Abdulmecid, Mahmud. *el-İttihâcâtü'l-Fıkhiyye inde Ashâbu'l-Hadîs fi'l-Karnî's-Sâlis el-Hicrî*. Kahire: Külliyyeti Dâru'l-Ulûm-Mektebetu'l-Hanci, 1979.
- Akdokur, Fatma. *Tehzîbu'l-Âsâr Bağlamında et-Taberî'nin Hadisçiliği*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Akoğlu, Muharrem. *Büveyhîler Döneminde Mu'tezile*. Ankara: İlahiyât Dergisi, 2008.

- Akyol, Edip. "Büveyhîler'in Bağdat Hakimiyeti". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 119-130.
- Âmilî, Muhsin el-Emin. *A'yânu's-Şî'a*. Beyrut: Dâru'l-Teâruf li'l-Matbûati, 1403/1983.
- Arkoun, Muhammed. *Kur'an Okumaları*. çev. Ahmet Zeki Ünal. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Avâyeşe, Ahmed. *İmam İbn Cerir et-Taberî ve Difâ'uhû 'an 'Akîdeti's-Selef*. Mekke: Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Doktora Tezi, 1983.
- Aydın, Atik. *İbn Cerir et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Tevil Tercihleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Sâbit Hatîb. *Târihu Bağdâd*. Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1971.
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed. *el-Fark Beyne'l-Fırak*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Bedir, Ahmet. "Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 70 (2014), 161-177.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtu'l-Müfessirîn*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.
- Bosworth, C. E. "al-Tabarî". *The Encyclopaedia of Islam*. 10. Leiden: Brill, 2000.
- Bozkuş, Metin. *Büveyhîler ve Şiîlik*. Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2003.
- Brockelmann, Carl. *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*. Ar. çev. Abdulhalim Neccâr. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1119.
- Caferiyan, Resul. "Taberî'nin İlmî ve Kültürel Şahsiyeti". *Misbah Dergisi* 2/6 (2014), 201-220.
- Demir, Mahmut. *Fezâilu's-Sahabe Rivayetleri Bağlamında Şiî-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Demirayak, Kenan. "Hârizmî". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 16/220-222. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1997.
- Demircan, Adnan. *Hiz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Er, Rahmi. "Kümeyt el-Esedî". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 26/551. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2002.
- Fayda, Mustafa. "Taberî (Hayatı ve Eserleri)". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 39/314-318. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Gadîr-i Hum". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 13/279-280. İstanbul: TDV Yayınevi, 1996.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şîası*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984.
- Hamevî, Şihâbuddîn Yakût b. Abdillâh. "Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib et-Taberî (Mu'cemu'l-Udebâ içinde)". çev. Fethi Ahmet Polat. *SÜİFD* 30 (2010), 261-291.
- Hamevî, Şihâbuddîn Yakût b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-Buldan*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977.
- Hamevî, Şihâbuddîn Yakût b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-Udeba*. Beyrut/Lübnan: y.y., ts.
- Hânsârî, Muhammed Bâkır. *Ravzâtü'l-Cennât fî Ahvâli'l-Ulemâ' ve's-Sâdât*. Kum: y.y., 1392.

- Haskânî, Abdullah b. Abdullah b. Ahmed el-Hâkim. *Şevâhidü't-Tenzîl li-Kavâidi'l-Tefdîl*. Beyrut: Müessesetu'l-A'lemi li'l-Matbuâti, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Havfi, Ahmed Muhammed. *et-Taberî*. İskenderiye: y.y, 2003.
- İbn Âsâkîr, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetillah b. Abdillâh. *Târihu Medîneti Dimeşk*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1997.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalâni. *Lîsânu'l-Mizân*. Beyrut: Matbaatu'l-A'lam, 1390/1971.
- İbn Hallikan, Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr. *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Enbâi'z-Zamân*. Kahire: Mektebetu'l-Mısriyye, 1948.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Mektebetu'l-Mearif, 1988.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Mektebetu'l-Maârif, Riyad: Mektebetü'n-Nasr, 1966.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddin b. Ali b. Muhammed b. Abdulkerim. *el-Kâmil fi't-Târih*. çev. Ahmet Ağırakça. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddün b. Ali b. Muhammed b. Abdulkerim. *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, ts.
- İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferac Muhammed b. İshak. *El-Fihrist*. Beyrut/Lübnan: Dâr'ul-Ma'rife, ts.
- İğde, Muhyettin. "Mihne Sürecinde Ahmed b. Hanbel ve Taraftarları". *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*. ed. M. Mahfuz Söylemez. 153-171. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İşcan, M. Zeki. "Kelam Ezeli ise Din Mahallidir Ezeli Kelamın Düşünsel, Siyasal, Sosyal Sonuçları Üzerine". *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*. ed. M. Mahfuz Söylemez. 201-210. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Yakub. *el-Usûl mine'l-Kâfi*. thk. Ali Ekber el-Ğaffarî. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyyeti, 5. Basım, 1363.
- Kummî, Şeyh Abbas. *el-Künâ ve'l-Elkâb*. Tahran: Sadr Kütüphanesi Yayınları, 1368/1989.
- Kurt, Hasan. "Tahirîler". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 39/403-404. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010.
- Laoust, Henry. *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*. çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Sabri Hizmetli. İstanbul: Pınar Yayınları, 1999.
- Makdisi, George. "The Significance of the Sunni School of Law in Islamic Religious History". *Cambridge University Press, International Journal of Middle East Studies* 10/1 (Feb 1979), 1-8.
- Massignon, M. Louis. *İslam'ın Mistik Şehidi Hallâc-ı Mansur'un Çilesi*. çev. İsmet Birkan. Ankara: Ardıç Yayınları, 2006.
- Melchert, Christopher. "The Hanabila and The Early Sufi's", *Brill Arabica* 48/3 (2001), 352-367.
- Melchert, Christopher. *Sünnî Düşüncenin Teşekkülü*. çev. Ali Hakan Çavuşoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

- Melchert, Christopher. *The Formation of The Sunni School of Law 9th-10th Centuries C.E.* Leiden&New York&Köln: Brill, 1997.
- Merçil, Erdoğan. “Büveyhîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 6/496. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Muzaffer, Muhammed Rızâ. *Akâidu'l-İmâmiyye/Şîa İnançları*. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: Zaman Yayınları, 1978.
- Necâşî, Ebî Abbas Ahmed b. Ali. *Ricâlü'n-Necâşî*. thk. Musa ez-Zencânî. b.y.: Müessesetü'n-Neşrü'l-İslamiyyü, 1418.
- Nevevî, Ebî Zekeriyya Muhyiddin b. Şerif. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.
- Okçu, Abdülmecid. “Taberî Tefsirinde Abdest Âyetinin Yorumu ve Taberî'nin Konuyla İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Mülahazalar”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 219-248.
- Öğmüş, Harun. “Taberî Tefsirinin Şiirle İstişhâd Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi”. *Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu*. 89-100. Konya: y.y., 2010.
- Özdoğan, Kevser. “Ya'kubî ve Şîliği Üzerine”. *Bilimname* 39/3 (2019), 355-389.
- Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Rosenthal, Franz. *The History of al-Tabarî General Introduction and From the Creation to the Flood*. New York: State University of New York Press, 1989.
- Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener. Ankara: Otto Yayınları, 2018.
- Sezgin, Fuad. *Târîhu't-Turasi'l-Arabî*. Ar. çev. Mahmud Fehmi Hicâzî. Riyad: el-Memleketü'l-Arabiyyetu's-Suudiyye, Vizârâtu't-Ta'limi'Âli, Câmiatu İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Yayını, 1411/1991.
- Sofuoğlu, Cemal. “Gadîr-i Hum Meselesi”. *AÜİFD* 26 (1983), 461-470.
- Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr. *Tabakâtu's-Şafi'iyeti'l-Kübrâ*. b.y.: y.y, 1384/1965.
- Şahin, Hanifi. *Şiilerin Gözüyle Sünnîler İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünnî Algısı*. İstanbul: Mana Yayınları, 2016.
- Şeyh Müfîd, Muhammed b. Numan el-Ukberî. *Evâilu'l-Makâlât*. thk. Şeyh İbrahim el-Ensârî. b.y.: Müessesetu Denâ, 1413.
- Şibl, Ali b. Abdulaziz b. Ali. *Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî-Sîratuhu, Akîdetuhu ve Müellefâthu*. Riyad: Mektebetü'r-Reşid, 1465/2004.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Merkezu'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslamiyyeti, 2001.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *et-Tebisîr fî Mea'limi'd-Dîn*. thk. Ali b. Abdulaziz b. Ali es-Sibl. Riyad: el-Mektebetü'l-Arabiyyeti's-Suudiyyeti, 1996.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *İhtilâfu'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Sarîhu's-Sünne*. thk. Bedr b. Yusuf el-Me'tuk. Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2005.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Ma'arif bi-Mısır, ts.

- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Târîhu't-Taberî*. çev. Cemalettin Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Tehzîbu'l-Âsâr ve Tefsîlu's-Sâbit 'an Rasulillahi mine'l-Ehbâr*. Kahire: Matbaatu'l-Medeni, 1982.
- Tahrânî, Muhammed Muhsin b. Ali b. Muhammed Rızâ Âga Büzürg-i. *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi's-Şî'a*. Beyrut: Dâru'l-Evzâi, ts.
- Tanrıverdi, Mustafa. "Ahmed b. İsa b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 309-342.
- Tûsî, Ebî Ca'fer Muhammed b. el-Hasan. *Fihrist Kitâbu's-Şî'a ve Usûlihîm*. thk. Abdulaziz Tabâdabâi. Kum: Mektebetu'l-Muhakkiku'l-Tabâdabâi, 1220.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turasi'l-Arabî, 1264.
- Üzüm, İlyas. "Hüccet". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 18/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yafî, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemenî. *Mir'atü'l-Cenân ve İbretü'l-Yekzân fi Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Yaşar, Muhammed Yuşa. *Taberî'nin Temel İtikâdî Görüşleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yaşar, Naif. *İlk Üç Asır Kelami Tartışmalar Bağlamında Taberî'nin Konumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Yaşaroğlu, Hasan. *Taberistan Zeydîleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Taberî İtikadi Görüşleri". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 39/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Enbiya. "el-Hâkim en-Neysâbü'rî'nin Şîilikle İtham Edilmesi". *AÜİFD* 57/1 (2016), 57-84.
- Yüksek, Ali. *İslam Hukuk Tarihinde Taberî Mezhebi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-İ'tidâl, fi Nakdi'r-Ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lami'n-Nübela*. Beyrut/Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretu'l-Huffâz*. Haydarabad: Dâiratu'l-Ma'arifi'l-Osmania, 1958.
- Zuhaylî, Muhammed. *el-İmâmu't-Taberî*. Dimeşk: A'lamu'l-Müslimin, 2. Basım, 1460/1999.